

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za stariju hrvatsku književnost

Odsjek za komparativnu književnost

Katedra za komparativnu povijest hrvatske književnosti

Zagreb, 20. lipnja 2016.

**ZNANOST, DIDAKTIKA, PROPEDEUTIKA: (RE)PREZENTACIJA
ZNANJA I VJEŠTINA U *POVIJESTI VANDELSKOJ* JEROLIMA
KAVANJINA**

DIPLOMSKI RAD

12+6 ECTS bodova

Mentor:

Prof. dr. sc. Davor Dukić

Komentor:

Prof. dr. sc. Pavao Pavličić

Student:

Bonislav Kamenjašević

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. ZNANOST	5
2. 1. Metaznanost u okviru sociokulturnog i povijesnog pristupa	5
2. 2. Odnos znanja i vještine.....	9
2. 3. Srednjovjekovna znanstvena nadpredodžba.....	9
2. 3. 1. Značajke srednjovjekovne znanstvene nadpredodžbe.....	11
2. 4. Ambivalentna ranonovovjekovna znanstvena nadpredodžba	11
2. 4. 1. Značajke ambivalentne ranonovovjekovne znanstvene nadpredodžbe	14
3. IDEOLOGIJA	16
3. 1. Teorija ideologije	16
3. 2. Ideološke diskurzivne strategije	19
4. KULTURNOPOVIJESNI PRIKAZ SEDAMNAESTOSTOLJETNE DALMACIJE, KAVANJIN I IDEOLOŠKE PREDODŽBE	21
4. 1. Sedamnaestostoljetni kulturnopovijesni odsječak u Dalmaciji	21
4. 1. 1. Ratne prilike.....	21
4. 1. 2. Ekonomske prilike.....	22
4. 1. 3. Društvene prilike	23
4. 1. 4. Katoličkoreformska ideološka podpredodžba i njezine tendencije u Dalmaciji 17. stoljeća. 25	
4. 1. 5. Dominantne ideološke nadpredodžbe i podpredodžbe u Dalmaciji 17. stoljeća	26
4. 2. Kavanjin i ideološke predodžbe	26
4. 2. 1. O Kavanjinovoj biografiji.....	26
4. 2. 2. Izvadci ideoloških mikropredodžbi iz <i>Povijesti vanđelske</i> i <i>Podsjetnika i uputstava</i>	27
4. 2. 3. Kavanjinove ideološke mikropredodžbe	32
5. POVIJEST VANĐELSKA.....	33
5. 1. Opis <i>Povijesti vanđelske</i>	33
5. 2. Žanrovsko pitanje <i>Povijesti vanđelske</i>	34
5. 2. 1. Poetološki opis <i>Povijesti vanđelske</i>	34

5. 2. 2. Didaktička funkcija <i>Povijesti vanđelske</i>	38
5. 3. Analiza znanstvenog materijala u <i>Povijesti vanđelskoj</i>	39
5. 3. 1. Astronomski diskurs i astronomska podpredodžba	39
5. 3. 2. Historiografski diskurs i historiografska podpredodžba	40
5. 3. 3. Agronomski diskurs i agronomska podpredodžba	47
5. 3. 4. Politološki diskurs i politološka podpredodžba	49
5. 3. 5. Pravni diskurs i pravna podpredodžba	52
5. 4. Znanstvena slika svijeta u <i>Povijesti vanđelskoj</i>	54
6. ZAKLJUČAK.....	56
7. POPIS LITERATURE	58
7. 1. Primarna literatura	58
7. 2. Sekundarna literatura.....	58
8. SAŽETAK.....	62

1. UVOD

U ovom će se radu analizirati odabrani znanstveni diskurzivni potencijal detektiran u djelu *Povijest vandelska*¹ Jerolima Kavanjina. Takav se potencijal sastoji od različitih literarno posredovanih znanstvenih struktura koje su većinom iskazane u obliku didaktički i propedeutički impostiranih znanja i vještina. Prije analize konkretnog materijala postaviti će se dvostruki teorijski okvir koji će se sastojati od metaznanstvenoga sociokulturnog i povijesnog pristupa te ideološkoteorijskog pristupa. Metaznanstveni pristup okrenut je, dakle, ekstrinzičnom modelu promišljanja znanosti, koji nije orijentiran na epistemologiju, i koji pokazuje kulturnu i društvenu uvjetovanost znanosti i njezinih povijesnih mijena. Na taj će se način pokušati prikazati konture srednjovjekovne i podvojene ranonovovjekovne znanstvene slike svijeta. Ideološkoteorijski pristup pokušat će ponuditi radnu teoriju ideologije, uspostaviti nekoliko temeljnih ideoloških razina te predočiti neke osnovne ideološke diskurzivne strategije. Pomoću tih ideoloških razina i strategija pokušat će se skicirati ideološka slika svijeta egzistentna u kratko naznačenoj dalmatinskoj kulturnoj povijesti sedamnaestog stoljeća te unutar nje i u ličnosti autora PV. Nakon dvostrukoga teorijskog okvira uslijedit će kratka deskripcija PV, potom poetološka deskripcija teksta s osvrtom na njegovu didaktičku funkciju te će se u samoj analizi prikazati različita znanja i vještine te načini njihove prikazbe. Na temelju obrađenih sakupljenih znanja i vještina ponudit će se ugrubo (re)konstruirana znanstvena slika svijeta u PV te će se nastojati obraniti teza o kulturnoj i ideološkoj uvjetovanosti (re)konstruirane znanstvene slike svijeta te njezinu smještaju na razmeđu ocrtane srednjovjekovne i, iz srednjovjekovne znanstvene svijesti proistekle, dezintegrirajuće ranonovovjekovne znanstvene slike svijeta.

¹ Dalje u tekstu bit će korištena kratica PV.

2. ZNANOST

2. 1. Metaznanost u okviru sociokulturnog i povijesnog pristupa

Premda pojam znanosti izmiče nekoj jasnoj, preciznoj i obuhvatnoj definiciji, u ovom će se poglavlju pokušati barem ugrubo ocrtati njegove koordinate kao uvodni radni materijal za razgovor o sociokulturnom i povijesnom pristupu znanosti, pristupima koji će se implementirati u ovom radu, zanemarujući epistemološku dimenziju pitanja istinitosti unutar filozofije znanosti. Znanost bi, dakle konturno, bila ljudska djelatnost pomoću koje se motri, istražuje i tumači materijalni i nematerijalni, čovjeku spoznatljiv, svijet, predmet znanosti, i to na specifičan način, u određenoj perspektivi i s određenim ciljevima, dakle specifičnom metodologijom, pri čemu se rezultat i promišljanje takve djelatnosti artikuliraju diskurzivno-semiotički, dakle određenim metajezikom. (usp. Kalanj 2010; Lelas, Vukelja 1996; Foucault 2002) Znanost se općenito grana prema svome predmetu, pa tako postoje razne moguće podjele znanosti i znanstvenih disciplina, a najosnovnija je podjela, ona na egzaktne (predmet: materijalni svijet) te društvene (predmet: materijalni i nematerijalni svijet) i humanističke znanosti (predmet: nematerijalni svijet). Podjele i grananja znanosti rezultat su povijesnih procesa sve veće akumulacije rezultata znanstvenog procesa – znanja i primijenjenih znanja, odnosno vještina te razvoja teoretske (metaznanstvene) svijesti i iz toga proizašle sve veće specijalizacije i parcelizacije nekada, okvirno do 19. stoljeća, cjelovite i univerzalne znanosti. (usp. Foucault 2002: 369-371) Demontaža takva mita o cjelovitom, kompaktnom i monolitnom svijetu i njemu prisposodljivoj jednoj, jedinstvenoj i općevažnoj znanosti konačno se dovršava tek od prvih desetljeća 20. stoljeća nadalje. (usp. Lelas 2000: 257) Svijest znanosti o vlastitoj povijesnosti i partikulariziranju proizveo je razvoj metaznanosti, osobito razvoj povijesti znanosti. (op. cit: 192-193, 211) Tako se polje djelovanja povijesti znanosti, s kronološke faktografske taksonomije otkrića i zastupanja jedne spomenute povijesno univerzalne znanosti, širi i na detekciju i rekonstrukciju kulturnog i društvenog konteksta unutar kojeg se odvijaju znanstvene intelektualne bitke u nekom povijesnom odsječku, kao i na genezu, razvitak i prekid znanstvenih teorija i slika svijeta koje sudjeluju u takvim bitkama. (Lelas 1990: 211-213; Lelas 2000: 22, 27; Kuhn 2002) U tom smislu, za sociokulturnu i povijesnu metodologiju ovoga rada, važna su četiri elementa ovako razvijene metanaracije o znanosti: metodologija znanosti, povijesna dimenzija znanosti, njezin metajezik i njezini proizvodi. Modus obrade, zauzete perspektive i odabrani ciljevi podložni su promjeni bez obzira na fiksni perspektivirani predmet, ovisno o kontekstu, tj. o povijesnom odsječku i o kulturnoj i društvenoj kondicioniranosti znanstvenih subjekata ili zajednice, o

njihovim uvjerenjima i ideologemima koji mogu interferirati te, na kraju, i o njihovim interesima (Feyerabend 1987: 144, 194; van Dijk 2006: 14, 148), pa se na taj način mogu razvijati različite znanstvene teorije i stvarati različite, međusobno nesumjerljive, znanstvene slike svijeta. (Lelas, Vukelja 1996: 42-53; Kuhn 2002; Lelas 1990: 21) Taj permutabilni karakter metodologije direktno je koreliran sa znanstvenim proizvodima, različitim znanjima, koja, makar bi trebala biti utemeljena na istini i činjenicama potvrđenima iskustvom i autoritetima (Lelas, Vukelja 1996: 24), također mogu biti povijesno, kulturno i društveno uvjetovana, a karakter promjenjivosti koreliran je isto tako direktno i s diskurzivno-semiotičkim artikulacijama znanstvenih teorija i praksi, koje će ostati nerazumljive nekom u drugim sociokulturnim i povijesnim uvjetima formiranu pojedincu ili zajednici. Ovakav ekstrinzični, relativno suvremeni, sociokulturni i povijesni pristup znanosti prođubit će uvidi dvojice istaknutih zagovornika ovakvih pristupa, Kuhna (2002) i Foucaulta (2002).

Kuhn (2002) razvija pojam znanstvene paradigme, odnosno dominantne znanstvene slike svijeta u nekom povijesnom odsječku, promišlja genezu, akceptiranje i daljnju reprezentaciju dominantne paradigme te, u sklopu njezina akceptiranja i reprezentacije, društvenu borbu za moć u kojoj razne znanstvene zajednice pokušavaju svoje znanstvene teorije uzdići na razinu općeg važenja. Pritom znanstvene zajednice ne reprezentiraju svoje teorije, i eventualne kasnije paradigme samo iz intrinzičnih, znanosti inherentnih, pobuda, već i iz izvanjskih, izvanznanstvenih razloga. (2002: 161) Tako različiti kontekstualni sociokulturni razlozi također mogu utjecati na znanstvene turbulencije i sukobe oko paradigmi. Kuhnova (2002: 184) dominantna znanstvena slika svijeta ili *znanstvena nadpredodžba*², dakle, uključuje ukupnost u nekom vremenskom odsječku proizvedenih znanja i s njima povezanih uvjerenja, vrijednosti i operacionaliziranih oruđa te efikasnih svjetotumačućih modela, koje dijele članovi jedne kulturne ili društvene zajednice.

Takav uvid perspektivanosti i kondicioniranosti zastupa i Foucault (2002). On postulira pojam *episteme*, pojam širega opsega od Kuhbove paradigme. *Episteme*, odnosno,

² U radu će se služiti terminološkom trihotomijom nadpredodžbi, podpredodžbi i mikropredodžbi. Pojam nadpredodžbe predstavlja ukupnost (kulturnih, društvenih, znanstvenih itd) predodžbi u nekom vremenskom odsječku. Pa tako on u sebi objedinjuje i moguće različite podpredodžbe unutar odsječka. Podpredodžbe su razumljene kao segmenti nadpredodžbi, čija domena obrubljuje jednu supkulturnu ili društvenu skupinu, odnosno, jednu znanstvenu disciplinu. Mikropredodžbe, koje će biti važne u poglavlju o ideologiji, predstavljaju niz uvjerenja objektiviranih u jednoj ličnosti, a koja su generirana nadpredodžbama, podpredodžbama i sociokulturnim i egzistencijalnim kontekstom iz kojega izvire ličnost.

kulturna nadpredodžba, predstavlja ukupnost unutar jedne kulture ili jednoga povijesnog odsječka kodiranih sakupljenih različitih znanja i spoznaja, i mrežu njihovih uzajamnih odnosa, koji održavaju egzistenciju same kulture. (2002: 93-94) Razvidno je, prema tome, da je sadržaj ove nadpredodžbe ovisan o kulturnom i povijesnom kontekstu. Svaki kulturnopovijesni odsječak ima samo jednu moguću kulturnu nadpredodžbu. (2002: 187) Unutar kulturne nadpredodžbe može egzistirati više znanstvenih nadpredodžbi.

Nakon razvijanja pojmova kulturne i znanstvene nadpredodžbe i ocrtavanja sociokulturnog i povijesnog rekonstruktivnog pristupa znanosti, na kraju ovog poglavlja potrebno je progovoriti o još dvjema stvarima: (1) o adhezirajućoj dodevetnaestostoljetnoj univerzalnoj znanosti i humanističkim znanostima koje se odvajaju od dominacije egzaktnih znanosti, prema Foucaultu (2002), te (2) o kulturnoj i društvenoj uvjetovanosti samoga znanja, proizvoda znanosti³, prema van Dijku (2006).

Prema Foucaultu (2002), do 19. stoljeća na djelu bio pokušaj „matematizacije“ svih znanja, pokušaj promatranja svih tipova znanja i vještina očima egzaktnih znanosti. (2002: 371, 374) Prekid takva „matematizirajućeg“ pristupa ukupnom znanju doveo je do konstitucije i odvajanja humanističkih znanosti. (2002: 375) Humanističke znanosti za razliku od egzaktnih do 19. stoljeća nisu imale jasno razrađene ni predmet, ni metodologiju, ni metajezik, već su postojale kao dio homogene opće znanosti i akumulacije znanja, ukupnosti znanja i vještina.⁴ (2002: 369-371) U tom smislu, egzaktne znanosti stječu institucionalizaciju prije humanističkih znanosti i podvode humanističke, kao i društvene znanosti, pod svoju metodologiju. Međutim, bez obzira na to, sve te, tada u jednu opću znanost grupirane, znanosti u dobroj su mjeri filozofizirane i više spekulativnog, a manje laboratorijskog i eksperimentalnog karaktera. (usp. Dadić 1982: 74) Današnjim humanističkim znanostima Foucault (2002: 390-392) odriče čisti znanstveni status i pozicionira ih između paraznanstvenoga ideološkog i strogo znanstvenog tipa znanja. Čini se da se takav znanstveni status može pripisati i dodevetnaestostoljetnim znanstvenim diskursima koji su ekvivalent

³ Znanje, dakako, ne mora biti isključivi proizvod znanosti, već može nastati i drugim ljudskim modalitetima spoznajne djelatnosti.

⁴ Iznimka humanističke znanosti koja postoji puno prije devetnaestostoljetne profesionalizacije, specijalizacije znanja i promjene vlastitoga karaktera, metoda i ciljeva – jest povijest. Ona također i prije 19. stoljeća napušta reprezentaciju mitskog i tradicionalnog diskursa, parabolizaciju prošlosti i fakturu niza značajnih osoba i zbivanja. (usp. Foucault 2002: 393-396)

današnjim humanističkim znanostima, a do neke mjere i dodevetnaestostoljetnim egzaktnim znanstvenim diskursima, odnosno, konzekventno, i tadašnjoj općoj znanosti.

U maniri spoznajnoga relativizma van Dijk (2006: 59-60, 79, 149-151) ističe nemogućnost davanja jedne opće i apstraktne, svevažee definicije znanja, nego računa sa sociokulturno uvjetovanim, kontekstuiranim, empirijskim, konkretnim, diskursom posredovanim osobnim i društvenim, odnosno kulturnim znanjem, čiji se temeljni kriteriji istinitosti također povijesno, društveno i kulturno mijenjaju. Međutim, u takvom pristupu problemu pojma znanja posebno naglašava važnost interpretacije i dešifriranja značenja jer je u doticaju s činjeničnim, kao i nečime uvjetovanim, znanjem u dobroj mjeri presudan smjer koji se zada tumačenju sukladno interesima i vlastitim vrijednostima. Na taj se način može prokazati tuđa interpretacija podataka kao perspektivirana i kondicionirana, ideološka, dok je u vlastitom slučaju riječ o strukturaciji znanja. (2006: 152-156) Neki zbir podataka znanjem imenuje epistemološka društvena ili kulturna zajednica, po konsenzualno prihvaćenim kriterijima istinitosti, a sukladno vlastitoj poziciji moći i postavljenim interesima. Neistomišljenici, članovi neke druge zajednice ili neke druge kulture, taj postupak mogu osporiti i prokazati tuđe znanje kao vrijednosno, pristrano uvjerenje. (2006: 157-159, 172) „Drugim riječima, znanje je uvijek po definiciji relativno, tj. opisano kao 'istinito' ovisno o skupini ili cijeloj kulturi, prema kriterijima istinitosti te skupine ili kulture.“ (2006: 172) Takvi van Dijkovi uvidi koji nisu vezani uz epistemološko pitanje istinitosti znanja i znanosti, već pokazuju sociokulturnu i povijesnu uvjetovanost znanja te njegovu ovisnost o kontekstu, također su prilog metodološkom alatu kojim se služi ovaj rad.

Zaključno, ovaj prototeorijski pasaž namjerno je zanemario većinu problema filozofije znanosti i epistemologije i okrenuo se (1) teoriji povijesne dinamičke putanje znanosti, njezine promjenjivosti, njezine sociokulturne uvjetovanosti kao i uvjetovanosti znanja kao njezinih produkata, (2) uvidu o povijesno specifičnoj, dodevetnaestostoljetnoj, adhezivnoj znanosti koja je uključivala današnje egzaktne, manje spomenute društvene i humanističke znanosti, te (3) konceptima kulturnih nadpredodžbi i znanstvenih nadpredodžbi u nekom povijesnom odsječku. Ti teorijski i metodološki alati bit će primijenjeni u idućim poglavljima, kao i u središnjem analitičkom poglavlju o PV.

2. 2. Odnos znanja i vještine

Prije prijelaza na kratku rekonstrukciju srednjovjekovne i ranonovovjekovne znanstvene nadpredodžbe potrebno je prezentirati od Srđana Lelasa (1990) preuzeto kratko razjašnjenje odnosa pojmova iz naslova rada – pojmova znanja i vještine.

Znanje (*theoria*) se razumijeva kao ukupnost spoznaje o postojećem i nepostojećem, materijalnom i nematerijalnom, trajnom i kratkotrajnom, ukupnost spoznaje koja omogućuje identitarno, kulturno i civilizacijsko konstituiranje čovjeka unutar svijeta. (1990: 151) Vještina (*techne*) je čovjekov djelatni zahvat u materijalni svijet. (1990: 152) Ona je po sebi oslonjena na znanje, pretpostavlja ga i rezultat određene vještine je također znanje, međutim takav proizvod vještine nije diskurzivirano i posvijesteno znanje, već paslika znanja, ono sekundarno od znanja, materijalizirani znak koji stoji za djelatni rad i mentalni proces koji dovodi do njegova stvaranja/nastanka. (1990: 152-153) Vještina je u ontološkom smislu na razmeđu, ivici znanja i djelovanja i odatle proizlazi njezina sklonost ovladavanju, propedeutici i instrukciji, a ne eksplikaciji i reprezentaciji. (1990: 152-153) Ako se pak instrukcija vještine pokušava tekstualizirati, onda je to moguće jedino približno i opisno, ali asimptotski. (1990: 153) Svrha je vještine proizvoditi umjetne ili kultivirati prirodne artefakte, ovladavajući stvarima, bićima i pojavama iz prirode. (1990: 152-153)

U radu će se primjenjivati znanje, u značenju znanosti i znanstvenih diskursa, u okviru znanstvene spoznaje kao dijela ukupnosti spoznaje te vještina kao granični tip znanja koji spaja teoriju i praksu i „reprezentira“ se isključivo približnom deskripcijom, onako, uostalom, kako je „reprezentirana“ u PV.

2. 3. Srednjovjekovna znanstvena nadpredodžba

Budući da je cijela srednjovjekovna kulturna nadpredodžba omeđena religijom i religijskom teleologijom (Le Goff 2011: 160-161), znači da je identičan slučaj i sa znanstvenom nadpredodžbom. Razum i vjera u srednjovjekovlju su u ontološkom jedinstvu. (Le Goff 2009: 99) Primjerice, *Knjiga Postanka* u srednjem je vijeku shvaćena kao prirodnoznanstveni kozmološki tekst objašnjavan prirodnim zakonima. (op. cit: 45-46, 95-96) Općenito u srednjovjekovnoj znanstvenoj nadpredodžbi postoje dvije skupine autoriteta. U prvom je skupini vrhovni autoritet *Biblija* čiji se navodi uzimaju kao znanstveni i istiniti te koju hijerarhijski slijede crkveni naučitelji te ostali teološki autoriteti, svi dakako potvrđeni prošlošću i historijskim karakterom jer je sve što nije potvrđeno prošlosnim karakterom za

srednjovjekovno misleće biće frivolna efemerija. (Le Goff 1998: 229, 417) Drugu skupinu čine antički autoriteti, bilo poganski bilo kršćanski. (Curtius 1998: 58-60) Takvi su autoriteti također scijentistički autoriteti i takva se platforma provlači ne samo čitavim srednjovjekovljem već i ranim novim vijekom (do 17. stoljeća). (usp. op. cit: 67) Medievalni znanstvenici, reprezentanti znanstvene slike svijeta, orijentirani su većinom na poučavanje. (Le Goff 2009: 111, 252-253) Oni ne distingviraju između znanstvenog, didaktičkog i književnog diskursa te su skloni koncipirati svoja djela enciklopedijski, s težnjom akumulacije svih znanja svijeta u jednom tekstu. (Le Goff 2011: 283) Sklonost mitskome i čudesnome još je jedna univerzalna odlika medievalne narativizacije. (Le Goff 1993: 47) Ona se osobito očituje u apologijama statusa i podrijetla vlastite klase, komune ili države. (ibid)

Plastičan je primjer medievalne znanstvene podstrukture unutar nadstrukture povijest. Medievalna historiografija nije razvijena kao autonomna znanost koja se regulira iznutra, već je ona supsidij instrumentaliziran za reprezentaciju navlastite predodžbe svijeta srednjovjekovnog historioografa, njegovih informacija i njegovih znanja, dakle nije u središtu takva rada ono analizirano, objekt interesa, već onaj koji analizira, subjekt interesa i njegovo razumijevanje obrađenoga materijala. (Ivić 1992: 11-12) Srednjovjekovne znanstvene strukture povijest, bilo stariju bilo suvremeniju, razumijevaju unutar spomenutih okvira koje im zadaju autoriteti *Biblije*, crkvenih naučitelja i antičkih pisaca. (op. cit: 9-10) One je razumijevaju prvenstveno kršćanskoideološki (kršćanski ideologemi se inkodiraju svim participantima društva), politički (jer samo oni koji imaju političku moć pišu, i to pišu o onima koji imaju političku moć) i determinističko-voluntaristički (Božja volja je ta koja usmjerava linearni povijesni vektor). (op. cit: 9-10)

Primjer kršćanske ideologizacije medievalnog historiografskog žanra može biti kronika. Poetičke i tehničke pretpostavke ciklizma medievalnih kronika emaniraju iz eshatološkog amblema srednjovjekovne kulturne nadpredodžbe – „kola sreće“, „kotača sudbine“, ideje da se svačija sudbina može iz temelja okrenuti i da je konačni sud, onaj Božji, Posljednji. (Le Goff 1998: 225) Kronike kreću s biblijskim stvaranjem svijeta i uviru u eshaton apokalipse koja nastupa u vrijeme kroničara. (op. cit: 225)

Exemplum, oblik srednjovjekovne diskurzivne strategije, retoričkoga antičkog podrijetla, po svojoj je definiciji karakterističan za povijesnu podpredodžbu, pa se i iz njega mogu iščitati značajke podpredodžbe. (Le Goff 1993: 110; Curtius 1998: 69) Po svojim poetičkim sastavnicama *exemplum* bi bio povijesna anegdotalna crtica, fundirana iz praktičnih

razloga na osobini nekog lika, tj. kršćanska moralizatorsko-didaktička alatka horacijevskoga karaktera i apelativne orijentacije. (usp. Le Goff 1993: 110-112; Curtius 1998: 69) Obično reprezentira mali sekvencijski historijski rez, najčešće iz nedavne prošlosti ili suvremenosti pripovjedne instancije, prenosi se pamćenjem te je umješten u širi pripovjedni okvir, recimo u okvir narativne pjesme ili stihovane priče, najčešće u homiliju. (Le Goff 1993: 110-112) Osnovna je zapravo namjena i svrha *exempli* da motri povijesne događaje u granicama svetopovijesnog vremena (usp. op. cit: 112).

2. 3. 1. Značajke srednjovjekovne znanstvene nadpredodžbe

Medievalna se znanstvena nadpredodžba može naznačiti sljedećim opisnim kategorijama: formirana je kršćanskom naukom i duhovnošću; oslanja se na biblijske i kršćanske te antičke autoritete; orijentirana je u najvećoj mjeri na didaktiku i, u sklopu nje, univerzalnu enciklopedizaciju; diskurzivno je indiskriminantna, odnosno ne razlikuje posebno znanstveni metajezik; sklona je uporabi mitskog i čudesnog arsenala; pristrana je, tendenciozna i ideološki obojena u svojim ciljevima.

2. 4. Ambivalentna ranonovovjekovna znanstvena nadpredodžba

Pokušaj rekonstrukcije ranonovovjekovne znanstvene nadpredodžbe otežan je zbog nekoliko razloga. Prvi je problem taj što je, prema Dadiću (1994: 5), sukob stare i nove znanstvene nadpredodžbe vremenski situiran baš u srce ranog novog vijeka, između 1526. i 1699. godine, što znači da se radi o dugom tranzitnom odsječku koji zamućuje pogled na znanost. Drugi su problem različiti znanstveni subsegmenti, discipline ili podpredodžbe koji supostojе pod jednom nadređenom nadpredodžbom i egzistiraju donekle prema svojoj logici ili pravilima. Treći je mogući problem što je rekonstrukcija nadpredodžbe pomalo ovisna i o kulturnom prostoru, a ne samo o povijesnom vremenu, pa rekonstruirana znanstvena nadpredodžba može vrijediti za prostor razvijenog Zapada Europe, dok za prostor današnje Hrvatske ne mora vrijediti ili može vrijediti parcijalno te egzistirati skupa s nekom drugom znanstvenom nadpredodžbom.

Prvi je problem riješiv u okviru tvrdnje da supostojе dvije znanstvene nadpredodžbe, jedna koja je još uvijek, u većini svojih podpredodžbi, dominantna i zapravo mekša varijanta medievalne nadpredodžbe, ali koja je dobro nagrizena, te druga koja je na putu da postane dominantna. Drugi se problem mora donekle rješavati u okviru uvida o tadašnjoj adhezivnoj

univerzalnoj znanosti, i u jukstapoziciji, barem dviju različitih podpredodžbi koje će se oprimjeriti, gdje se mogu pronaći neki slični strukturni elementi. Ukoliko razlike pretežu, njih treba ocrtati i podvesti pod tezu o različitu povijesnom procesu i mijeni, kao i o istodobnosti raznodobnoga unutar jednog povijesnog odsječka i jedne znanstvene nadstrukture. Treći će se potencijalni problem pokušati otkloniti uspostavom europske znanstvene slike i znanstvene slike prostora današnje Hrvatske.

U prilog adhezivnoj univerzalnoj znanosti J. Lelas (2000: 14) tvrdi: „U Europi 17. stoljeća filozofija i znanost, teorija spoznaje i sama spoznaja, bile su u međusobnom skladu. U djelima velikih filozofa – znanstvenika novoga vijeka: Descartesa, Bacona, Lockeja, Leibniza, Newtona i Kanta, pod imenom *philosophia naturalis*, eksperimentalno-teorijska znanost poima se i razvija kao ljudski uvid u božanski nacrt i djelo, prirodu.“ Osim sličnosti tvrdnje s Foucaultovom „matematizacijom“ znanosti, ovaj citat pokazuje religijski fundament onodobne, između dviju nadpredodžbi podijeljene, znanosti. Newton u svojoj prirodnoj filozofiji Bogu namjenjuje svjetotvorno mjesto i definira ga kao izvor iz kojega emaniraju pojave i zakoni prirode. (op. cit: 14) Takav je stav u skladu s Foucaultovim smještanjem novovjekovne znanosti na čvorište racionalne, antičke i magijske misli. (2002: 50-51) Antička se dimenzija u novovjekovnoj znanosti najprije može detektirati u nizu autoriteta, od filozofije, egzaktnih znanosti, pa sve do niza autora koji se bave poviješću. Magijske misli se ovdje mogu shvatiti dvojako: kao simbolika za ključan utjecaj vjere i kao designat za amalgam astronomije i astrologije. Nasuprot dugotrajnoj, još od srednjeg vijeka kontinuiranoj i na istini vjere utemeljenoj, dominantnoj znanstvenoj struji, pojavljuju se nositelji znanstvene revolucije i nove znanstvene nadpredodžbe koji zastupaju racionalnu struju u novovjekovnoj znanosti – Kopernik, Galilei, Kepler⁵, Descartes itd. (usp. Lelas 1990: 109-110) No, i u nositeljima je donekle prisutan rascjep između „odnosti“ starijoj, religijski impregniranoj znanstvenoj nadpredodžbi i zagovora novije nadpredodžbe.

Primjer prve znanstvene podpredodžbe u ranom novom vijeku je astronomija. Šesnaestostoljetni astronomi u većini zaključuju da astronomska podpredodžba neadekvatno reagira na svoje dugovjeke probleme. Kopernikov suradnik Domenico da Novara diskvalificira ptolomejski sustav kao neadekvatan, „trom“ i neistinit u odnosu prema

⁵ Kepler je otkrio zakone gibanja planeta, a Galilei je, promatrajući nebo teleskopom, potvrdio kopernikansku teoriju. (Jedin 2004: 543-544)

prirodnoj zbilji. Sve te pretpostavke kondicioniraju Kopernikovo odbacivanje dotadašnje astronomske podpredodžbe i postuliranje vlastitih hipoteza koje će sačinjavati fundament za novu podpredodžbu. (Kuhn 2002: 80) S Kopernikovim, dakle, radom *De revolutionibus orbium coelestium* (*O obrtanjima nebeskih krugova*) iz 1543. počinje dezintegracija geocentričkog astronomskeg sustava. (Dadić 1982: 77-78) Međutim, geocentrizam će ostati dominantna i u narednom stoljeću, osobito pod utjecajem Crkve. Inkvizicija (Kongregacija kardinala) je 1616. proglasila herezom ideju o kinetici Zemlje i statici Sunca (usp. Jedin 2004: 544; Dadić 1982: 180), a papa Pavao V. je zabranio sva djela koja afirmativno tumače Kopernikov rad, uključujući i sam njegov rad. (Jedin 2004: 544) Doduše, iako je Crkva osudila kopernikansku teoriju kao suprotnu Pismu te diskvalificirala kretanje Zemlje kao fikciju, kopernikanizam je ostavljen kao hipoteza, makar nebranjiva i apsurdna, a čak je katoličkim astronomima, mada implicitno, ostavljena mogućnost „unutarnjeg slaganja“ s teorijom. (Eisenstein 2005: 260, 277) Takav postupak je ostavio prostora za produženje astronomskeg podpredodžbenog sraza i eventualnu kasniju smjenu znanstvenih slika svijeta. Što se tiče astrologije, ona se smatrala znanstvenom disciplinom sve do kraja 17. stoljeća, kada joj pada utjecaj. (Dadić 1982: 186, 197; Dadić 1994: 220) Bila je izjednačena s astronomijom. (Dadić 1994: 259) Premda je i u odnosu spram nje kršćanski nauk dominirao.

Situacija na prostoru današnje Hrvatske potpuno korespondira starijoj znanstvenoj astronomskoj podpredodžbi u Zapadnoj Europi. U svezi s astronomijom: „Prema sačuvanim podacima većina hrvatskih znanstvenika u zemlji zastupala je peripatetičku prirodnu filozofiju i geocentrički sustav.“ (Dadić 1982: 180) Školski su programi, većinom u rukama klera, pri takvim znanstvenim stajalištima i ostajali (Dadić 1982: 180; Dadić 1994: 15, 221), makar se u školama upoznavao i s heliocentričnim sustavom, uz obavezno izvođenje kontraargumenata koji su ga dovodili u sumnju (Dadić 1982: 182), što je praksa identična onoj koju spominje Eisenstein (2005). O ustrajanju na cjelovitoj starijoj znanstvenoj nadpredodžbi svjedoči i progonoštvo u Paragvaj isusovca Luke Bakranina, profesora metafizike, zato što je 1726. izložio Descartesove ideje. (Bazala 1978: 249) U cijelom 17. st. teorijsko-praktični interes za astrologiju je i dalje izniman. (Dadić 1994: 212) Tek određene grane astrologije gube velik utjecaj, vjerojatno pod utjecajem katoličkoga nauka, kao što je divinacijska astrologija, odnosno ona koja može proniknuti u budućnost i ljudski *fatum* (Dadić 1994: 210, 220, 259). Primjerice, Juraj Dubrovčanin, profesor, filozof i liječnik, bavio se astrologijom (*Dvije knjige matematičkih pisama ili o proricanju*, 1623) te ju je, izvan moći proricanja i određivanja ljudske sudbine, smatrao korisnom u medicini (jer nebeska tijela djeluju na ustroj ljudskog

tijela i mogu biti pretpostavka za bolesna stanja), agrikulturi, rudarstvu i kovaštvu te u meteorologiji. (op. cit: 210-211) U divinacijsku astrologiju, koju izričito odbacuje, smješta: doslovno, a ne simboličko i alegorijsko shvaćanje horoskopa; utjecaj nebeskih tijela na svjetska zla, uništenja i havarije vladavina i država; utjecaj nebeskih tijela na čovjekovu dušu. (op. cit: 211) I Pavao Ritter Vitezović se od 1691. prilično osvrtao na astrologiju objavljujući kalendare (*Zoroast hervacki aliti MeszecsNIK*). (op. cit: 220) On je iznosio teze o prilagodbi ljudskih poslova horoskopskim znakovima te je prisposobivao pomrčinama Sunca i Mjeseca negativne karakteristike. (op. cit: 220)

Povijesna je znanost primjer druge znanstvene podpredodžbe. Ona svoj kontinuitet ne veže uz egzaktne znanosti, kao druge humanističke discipline, te mijenja svoju strukturu i svoju metodologiju u europskoj ranonovovjekovnoj kulturi. Proliferacija historiografije na objema obalama Jadrana generirana je ne samo Kandijskim ratom nego i razvojem historiografije u 16. i 17. stoljeću, koja je fundirana na „provjerenim činjenicama, na vjerodostojnim dokumentima i svjedočanstvima, na izvorima i istraživanjima na licu mjesta, na arheologiji i diplomaciji“.⁶ (Kečkemet 1986: 30) Takav se novohistoriografski prosede može pratiti od Dinka Zavorovića (1540-1608), kojega Antoljak (2004: 68) naziva prvim hrvatskim novovjekim povjesničarem, preko različitih drugih historiografa (op. cit: 59-150), pa sve do Ivana Lučića (1604-1679), kojemu pak Antoljak (op. cit: 132) daje predikat prvog modernog hrvatskog povjesničara. Svi su se oni služili različitim izvorima, dokumentima, historiografskom literaturom, ljetopisima, kronikama, arhivskom građom, pismima i svjedočanstvima (suvremenika), premda, izuzev Lučića, počesto nekritički i nedosljedno. (op. cit: 76-79, 82-83, 91-92, 99-100, 110-111, 115-132, 142-144)

2. 4. 1. Značajke ambivalentne ranonovovjekovne znanstvene nadpredodžbe

Iz ovog se priručnog pregleda može uspostaviti slika ranonovovjekovne znanosti raspolučene između dviju znanstvenih nadpredodžbi. Dominantna se ranonovovjekovna znanstvena nadpredodžba, uz iznimku izdvojene i zasebno razvijane historiografske podpredodžbe, može ocrtati značajkama utemeljenosti na kršćanskoj istini, otvorenosti utjecajima i interesima izvanznanstvenog polja, oslanjanja na antičku znanost i općenito oslanjanja na autoritete. Ta je nadpredodžba kontinuenta srednjovjekovne znanstvene misli.

⁶ „Imena Allaccija, Olstenija, Schelstradea, Baronija, Rinaldija i Ughellija, sastavljača crkvene povijesti u dva monumentalna dijela pod naslovom 'L'Italia e la Gallia sacra' dovoljno govore da je u to doba historijska znanost zakoračila velikim korakom naprijed.“ (Antoljak 2004: 116)

No, takva se dominantna nadpredodžba nagriza pritiskom nove racionalne znanstvene struje i nove nadpredodžbe koja se također oslanja na autoritete, ali kao kritici podložne izvore, u ovom slučaju težeći većoj metodološkoj objektivnosti i preciznosti, bez mitizacija, te koja se sekularizira. Pritisak je na stariju nadpredodžbu razvidan u dvama tipskim primjerima: u astronomskoj podpredodžbi koja, premda još nije sasvim stupila na snagu, osobito se slabo primajući za znanstveno tlo područja današnje Hrvatske, interpelira sve više članova te u, izdvojenoj, historiografskoj podpredodžbi gdje su preuzeti postulati nove znanstvene nadpredodžbe u europskoj ranonovovjekovnoj kulturi. Na tim se primjerima može uočiti da je historiografska zajednica brže prihvatila proces sekularizacije, dok je astronomska zajednica, makar se još uvijek koleba, zahvaljujući djelovanju pojedinaca, na tom istom putu.

3. IDEOLOGIJA

3. 1. Teorija ideologije

Prije prelaska na temeljnu analizu tekstualnog materijala PV, potrebno je predstaviti ideološkoteorijski pristup kao supsidij metaznanstvenoj metodologiji koja će se aplicirati u samoj analizi. Pomoću ideološkoteorijskog pristupa detektirat će se ideološke predodžbe koje se kriju u sedamnaestostoljetnom kulturnopovijesnom odsječku u Dalmaciji, i unutar njega u osobnosti autora PV te u samom tekstu PV općenito, a osobito u analizi odabrana znanstvenog materijala.

Valja ponovno krenuti od definicije pojma koji je pluriperspektivan i koji se možda u još većoj mjeri opire preciznoj denotaciji. U tom svjetlu, opet će se ponuditi radna definicija, ovaj put pojma ideologije, te će se iz nje derivirati ideološkoteorijski amalgam prema teorijama van Dijka (2006), Eagletona (1978; 1991), Mannheima (2007) i Althussera (1986).

Ideologija je sustav općih apstraktnih društvenih predodžbi koje sačinjavaju grozd uvjerenja neke društvene skupine te, preko tog grozda i uz osobno iskustvo, utječu na konkretna uvjerenja pojedinaca unutar nje i reprezentiraju samoproklamirane interese neke društvene skupine te pojedinaca unutar nje. (usp. van Dijk 2006; Eagleton 1991; Kalanj 2010) Ideologija se očituje isključivo nekim semiotičkim oblikom, a najčešće kontekstuiranim diskursom. (van Dijk 2006: 261-262, 306, 328, 351, 353, 419; Eagleton 1991: 193-220) Ovakva definicija sadrži pet ključnih pojmova i četiri ideološke razine, a koje treba razjasniti. Pojmovi su: društvena predodžba, uvjerenja, društvena skupina, diskurs i kontekst. Razine su: razina nadskupnih apstraktnih društvenih predodžbi, razina uvjerenja jedne društvene skupine, razina konkretnih pojedinačnih uvjerenja te razina konkretne ideološke diskurzivne reprodukcije.

Pri razradi pojmova poslužit će van Dijkov (2006) uvid u materiju. Društvena predodžba designira ukupnost u društvu rasprostranjenih uvjerenja. (2006: 72, 112) Uvjerenja su sociokulturne, mentalne konstrukcije, „činjenice“ o svijetu kojima operacionaliziramo naš pogled na „stvarnost“, one su naš interpretativni i konstrukcijski alat kojime oblikujemo materijalnu i nematerijalnu realnost koja nas okružuje. (2006: 44-46) Društvena skupina predstavlja zbir pojedinaca u društvu, koji dijele društvene predodžbe te razvijaju svoj osobni identitet donekle i u okviru društvenog identiteta i osjećaja pripadnosti skupini, obično u okviru društvenih kategorija spola, klase, etnikuma, vjere, struke itd. (2006: 190-191, 194,

244) Dakako, karakteristike skupina i njihovu ideološku potku upotpunjuje i njihov simbolički i materijalni kapital, razvijene diskurzivne strategije i dijapazon različita društvenog djelovanja, različitih ciljeva, kao i njihova povijest, iskustvo, težnja za ostvarivanjem vlastitih interesa te, uz interesne sukobe vezan, odnos prema drugim skupinama. (2006: 193-199, 207-216) Pojedinci mogu pripadati različitim skupinama i ideologijama, već sukladno različitim segmentima vlastita složenog, kolažnog identiteta, iskustva i sustava uvjerenja i vrijednosti, koje u sebi sadrže. (2006: 104, 131, 203) Budući da je i iz spomenute definicije ideologije razvidno da pojedinci iz društvenih uvjerenja skupine i kolektivnog iskustva crpe uvjerenja i iskustva koja u sinergiji s osobnim uvjerenjima i vlastitim iskustvom sačinjavaju ideološku praksu i primjenu u konkretnim situacijama, pa i u svakodnevicu, to znači da i sama konkretna ideološka diskurzivna reprodukcija ne mora nužno biti monolitna, već može biti heterogena, konfliktna i složena. (2006: 131-132, 310) Diskurs je komunikacijski čin s pripadajućim kontekstom (kronotop, okolnosti) i sudionicima (pošiljatelj, primatelj), ali i učinak tog komunikacijskog čina u obliku njegova izgovorena ili napisana produkta (govor, tekst). (2006: 263) Diskurs može biti konkretan znak ili apstraktna, općenita vrsta ili tip. Općenit vrstovni niz diskursa sadrži za svaki diskurs polje djelovanja koje ga pobliže određuje, odnosno izražava specijalizaciju (filozofski, znanstveni, religijski itd). (2006: 265-266) U tim značenjima koristit će se pojmom diskursa u ovom radu i u analizi diskursa PV. Što se tiče konteksta, tri su njegove moguće hipostaze: dinamički i promjenjivi kontekst društvene situacije unutar koje je nastao tekst ili govor; statički i relativno stabilni kontekst društvenih i kulturnih nizova situacija unutar kojih je netko formiran i proživljava svoje iskustvo te gradi što općekulturne, što društvene (skupne), što osobne predodžbe; i, najzad, naknadni, prezentistički kontekst unutar kojega tumači pokušavaju dešifrirati vremenski udaljen tekst ili govor. (usp. 2006: 284-305)

Razina nadskupnih apstraktnih društvenih predodžbi ono je što Mannheim (2007: 72-75, 284-285) razumijeva pod „totalnim pojmom ideologije“. Riječ je o najširem stupnju uvjerenja unutar jednog kulturnopovijesnog odsječka. Totalni pojam ideologije može biti vrijednosno neutralan, gdje je težište na prikazu niza različitih ravnopravnih skupova uvjerenja unutar najšireg stupnja uvjerenja, ili vrednujuće orijentiran, gdje je težište na interesnoj borbi za dominaciju među različitim skupovima uvjerenja unutar najšireg stupnja uvjerenja. (op. cit: 95-108) Tu razinu Eagleton (1978: 54) naziva općom [„general“] ideologijom. Ta će se razina imenovati *ideološkom nadpredodžbom*. Razina uvjerenja jedne društvene skupine, koja korespondira jednom pojedinačnom skupu uvjerenja unutar najšireg

stupnja uvjerenja prema Mannheimovoj podjeli totalnog pojma ideologije, može se nazvati *ideološkom podpredodžbom*. Razina konkretnih pojedinačnih uvjerenja podudara se s podtipom ideologije koji Eagleton (1978: 58-60) imenuje autorskom [„authorial“] ideologijom. Ta razina uključuje, već spomenute, različite segmente vlastitoga složenog, kolažnog identiteta, iskustva i sustava uvjerenja i vrijednosti, koji mogu crpiti iz jednoga ili više skupnih uvjerenja i društvenih skupina. Ova razina predstavlja *ideološke mikropredodžbe*. Zadnja razina, ona konkretne ideološke diskurzivne reprodukcije, odvija se na polju teksta. Kako je predmet ovoga rada tekst koji tendira biti književnost, obradit će se ideološka reprodukcija u okviru književnog teksta. Na ovoj književnoj razini može djelovati i tip ideologije koji Eagleton (1978: 60) naziva estetičkom [„aesthetic“] ideologijom ili ideologijom inherentno umjetničkih formacija, unutar kojih je i književnost sa svojim ladicama, npr. teorijom, kritikom, stilovima, tradicijama, konvencijama i sl, koje pragmatički (koja im je funkcija), teleološki (koja im je svrha) i aksiološki (kakva im je vrijednost) propituju vlastito mjesto unutar nekog društvenog poretka te participiraju u sukreiranju kulturne ideologije inkorporirane u opću ideologiju ili ideološku nadpredodžbu. Prema Eagletonu (1978: 59), ideologije književnog teksta nastaju s obzirom na dinamičku interakciju ideološke nadpredodžbe, u okviru koje je i estetička ideologija ili ideološka nadpoetika, te ideoloških mikropredodžbi. Književni tekst i ideologija su-djeluju u međusobnom dinamičkom odnosu uzajamna reciprociteta. Ideološke nadpredodžbe, podpredodžbe i mikropredodžbe proizvode različite svjesne učinke u tekstu, ali se i književni tekst isto tako opire više ili manje namjeravanoj ideološkoj potki te nesvjesno pruža i alternativne okvire za dešifriranje vlastita semantičkog koda. (usp. Eagleton 1978: 97-99; van Dijk 2006: 291-293) Radi se o spoju autorove intencionalnosti i samosvojnog života teksta. U svakom slučaju, književnost (bilo teorija, bilo logistika, bilo praksa) može biti oruđe različitih društvenih skupina u njihovim interesnim sukobima. (Eagleton 1978: 55) Eagleton (1978: 56-57) se time približava Althusserovoj (1986: 119-139) koncepciji ideoloških aparata jednog od društveno-političkih poredaka, odnosno heterogenog niza kulturnih, društvenih i političkih institucija, pri čemu su za ovaj rad najvažnije obrazovne, religijske i umjetničke, čije ideološko djelovanje služi perpetuiranju ideologije jednog od raznih društveno-političkih poredaka.

Na kraju poglavlja treba reći da ovaj ideološkoteorijski hibrid ne domišlja ideologiju kao *negativum* te se orijentira na aksiološki neutralan prikaz ideoloških (diskurzivnih) struktura detektiranih što unutar šire društvene mreže što unutar konkretna sociokulturnog miljea i pojedinčeva djelovanja unutar njega. Drugim riječima, ne zalazi u epistemološko

pitanje istinitosti/lažnosti. To pak znači da će se zaobići Marxovo i Engelsovo (1964) shvaćanje ideologije kao lažne svijesti, prema kojoj se perpetuiraju društveni odnosi u kojima dominira jedna društvena skupina u okviru jednog dominantnog poretka čija je „prava priroda“ prikrivena, što svjesno što nesvjesno. Eagleton (1991: 1-31) argumentirano kritizira takvu koncepciju te ističe da perspektive koje se čine ideologičnima, odnosno „lažnima“ mogu zapravo biti istinite te da je svakoj društvenoj skupini ideološki konstruirana zbilja stvarna, istinita, samorazumljiva i „prirodna“. I društvena je praksa stvarna, ali su njezine interpretacije množstvene i proturječne, kao što interpretacije zbilje mogu utjecati na društveno oblikovanje zbilje. Eagleton dalje argumentira da su tvrdnje ideologične često zato što se iza njih nalaze neki, u poglavlju višekratno spomenuti, prikriveni interesi, a ne zato što su epistemološki po bilo kojem kriteriju neistinite. Epistemološke istinosne petlje, prema Eagletonu, općenito nastaju zato što je ljudsko društvo skrojeno od različitih heterogenih sustava vrijednosti, različitih ideoloških nadpredodžbi, podpredodžbi i mikropredodžbi.

Ovakvom ideološkoteorijskom metodologijom pokušat će se ocrtati sve spomenute ideološke razine (nadpredodžba, podpredodžbe, mikropredodžbe i diskurs) unutar sedamnaestostoljetnog kulturnopovijesnog odsječka u Dalmaciji, unutar osobe autora i njegove složene identitarne strukture te unutar samog teksta, sa svim svojim sociokulturno i historijski uvjetovanim specifičnostima. Budući da će se ideološke podpredodžbe i mikropredodžbe eksplicitnog autora detektirati i analizirati metodom analize diskursa, potrebno je kratko predstaviti ideološke diskurzivne strategije kojima se ideologije i njihovi reprezentanti najčešće služe.

3. 2. Ideološke diskurzivne strategije

Ideološke diskurzivne strategije predstaviti će se prema Eagletonovu (1991) i van Dijkovu (2006) izboru. No, prije nabiranja i kratke deskripcije, nije naodmet spomenuti da se diskurzivne strategije ideologije mogu uporabiti i iskazati na bilo kojoj jezičnoj razini: gramatičkoj, leksičkoj, stilskoj, figuralnoj, semantičkoj, grafičkoj, poetičkoj, tematskoj itd. (van Dijk 2006: 271-281, 290, 312, 317-319, 355-356, 360-361)

Temeljna je ideološka strategija ona koju je van Dijk (2006: 100, 356-357) imenovao „ideološkim četverokutom“. On se sastoji od intenzifikacije i hipertrofije pozitivnih predodžbi o sebi uz redukciju i devalvaciju negativnih predodžbi o sebi te intenzifikacije i hipertrofije negativnih predodžbi o drugima uz redukciju i devalvaciju pozitivnih predodžbi o drugima. Ili

još kraće, radi se o pozitivnoj autopredodžbi ili predodžbi o sebi te negativnoj heteropredodžbi ili predodžbi o drugima. Ta se strategija strukturno provlači kroz sve ostale odabrane diskurzivne strategije.

Odabrane su prevladavajuće ideološke diskurzivne strategije racionalizacije, legitimacije, univerzalizacije, naturalizacije te ekskluzije/inkluzije. (Eagleton 1991; van Dijk 2006)

Strategija je racionalizacije „sustavni pokušaj osiguravanja uvjerljivih objašnjenja i opravdanja za društveno ponašanje koje bi inače moglo biti predmetom kritike“. (Eagleton 1991: 52) Legitimacija je, negativno aksiološki shvaćen, strategijski pokušaj dobivanja barem prešutnog pristanka drugih suprotstavljenih društvenih skupina i pojedinaca na interese i ideološke podpredodžbe jedne društvene skupine. (Eagleton 1991: 54-55; van Dijk 2006: 220, 224, 241, 340-350) S druge strane, ideološke diskurzivne strategije delegitimacije služe društvenim skupinama i pojedincima da dekonstruiraju ideološke podpredodžbe suprotstavljenih skupina i prokazuju njihove interese. (van Dijk 2006: 226, 345-347) Aksiološki neutralno shvaćanje bilo bi šire društveno prihvaćanje nekih partikularnih interesa. (Eagleton 1991: 54-55) Strategija se univerzalizacije sastoji u pretvaranju partikularnih ideoloških podpredodžbi i mikropredodžbi u opće ideološke nadpredodžbe. (Eagleton 1991: 56) Strategija je naturalizacije prikazba vlastite ideološke podpredodžbe i mikropredodžbe kao prirodne i samorazumljive, maskiranje ideološkičnosti i konstruiranosti koje stoje iza konkretne sociokulturne stvarnosti. (Eagleton 1991: 58-59; van Dijk 2006: 220, 224, 241) Univerzalizacija i naturalizacija strategije su dekontekstualizacije i dehistorizacije ideoloških podpredodžbi i mikropredodžbi, odnosno brisanja njihova kronotopa i sociokulturnog položaja. (Eagleton 1991: 59) I zaključno, ideološka bi strategija ekskluzije bila isključivanje drugih društvenih skupina i pojedinaca iz vlastite društvene skupine, dok bi strategija inkluzije bila uključivanje drugih društvenih skupina i pojedinaca u vlastitu društvenu skupinu, a sve zbog različitih interesa, idiosinkrazija i ciljeva. (van Dijk 2006: 214-215)

4. KULTURNOPOVIJESNI PRIKAZ SEDAMNAESTOSTOLJETNE DALMACIJE, KAVANJIN I IDEOLOŠKE PREDODŽBE

4. 1. Sedamnaestostoljetni kulturnopovijesni odsječak u Dalmaciji

Kratka kulturna povijest Dalmacije 17. stoljeća, s povremenim osvrtom na Split u kojem je Kavanjin proveo najveći dio svog životnog vijeka, bit će razdijeljena na pet dijelova: prikaz ratnih događanja i njegovih posljedica; prikaz ekonomskih uvjeta; prikaz društvene morfologije; deskripciju dugotrajnog utjecaja katoličkoreformskih tendencija; te vrlo kratku sumaciju ideoloških nadpredodžbi i podpredodžbi koje pretežu u kulturnopovijesnom odsječku.

4. 1. 1. Ratne prilike

Dva su rata obilježila drugu polovinu 17. stoljeća u Dalmaciji: Kandijski (1645-1669) i Morejski rat (1684-1699), oba protiv Osmanskog Carstva. Kandijski rat, koji se, doduše, prvenstveno vodio oko osvajanja Krete, a tek sekundarno na tlu Dalmacije i dalmatinskog zaleđa osmanskim prodorima u Dalmaciju sve do obale, ekonomski je prilično devastirao Mletačku Republiku (Vrandečić 2007: 55), što je reperkutiralo siromaštvo i bijedu u Dalmaciji i zaleđu. (Kečkemet 1986: 16) Rat je označen kao sveti vjerski rat, a svi su vojnici primili od pape opći oprost grijeha. (op. cit: 12) Kršćanska se, mletačka, vojska u Dalmaciji za Kandijskog rata sastojala većinom od domicilnog stanovništva koje je ratovalo vehementno, žestoko i patriotski jer se borilo za svoj životni prostor, svoju vjeru, svoju imovinu i svoje obitelji. (Kečkemet 1986: 13; Novak 1961: 161) Iz takva je impetusa emanirala protuosmanska ideološka nadpredodžba dalmatinskoga stanovništva svih slojeva. Što se tiče osmanske opasnosti, dalmatinski su gradovi u Kandijskom ratu strahovali od mogućeg pada zbog slabe fortifikacije, lošeg naoružanja i malog broja vojnika, jedini grad koji je od toga većinom bio izuzet bio je središte Provincije Zadar, koji je imao vojne čete, vojno brodogradnja i jake utvrde. (Divnić 1986: 84-85) Međutim, obrambena je logistika u dalmatinskom priobalju ipak do neke mjere odrađena, osmanski su napadi odbijeni, pa tako, primjerice, nakon fortifikacije Splita Osmanlije nisu više upadali duboko i temeljito te je nakon 200 godina Split oslobođen od stalnoga osmanskog pritiska. (Novak 1961: 151-160, 183) Neka su područja u zaleđu priobalja i oslobođena (op. cit: 160), što se nastavilo i u Morejskom ratu. Venecija se uključila na stranu Svete lige u rat s Osmanskim Carstvom 1684, Osmanlije su odbačeni do razmeđe Dalmacije i Bosne. Mletačka je vlast zbog uspjeha nagrađivala dalmatinsko slavensko stanovništvo koje je sudjelovalo u ratu: više slojeve

zemljom i sličnim prerogativama, a niže slojeve sitnim novcem i osnovnim živežnim namirnicama. (Vrandečić 2007: 56-57) Takvi su postupci neki od generatora promletačkih ideoloških podpredodžbi.

4. 1. 2. Ekonomske prilike

Mletački je ekonomski centralizam potpuno marginalizirao ekonomiju dalmatinskih komuna, koja je svedena na tranzitnu trgovinu, mjesta su ostala spojnice Istoka i Zapada, te na pokoju poljoprivrednu djelatnost koja je ostala jednosmjerna i u državnim okvirima. (op. cit: 14, 69) U Dalmaciji je trajala stoljetna borba protiv uvoza gotovih poljoprivrednih produkata, npr. vina. (Matić 1970: 179-180) Poljoprivredne su djelatnosti većinom bile vinogradarstvo, voćarstvo, stočarstvo i ribarstvo. (usp. Vrandečić 2007: 29-30) One su ujedno bile i dobar izvor zarade vlastele koja je, za razliku od pučana, imala zemlju u svom vlasništvu. (op. cit: 34) O ekonomskim prilikama u Dalmaciji na prijelazu 17. i 18. stoljeća Kavanjin u svojem oporučnom tekstu *Podsjetnik i uputstva* (2015: 29) izriče sljedeće:

Grožđe i smokve, budući da uspijevaju, a maslina kad rodi, naša su glavna hrana. A tko se nije posvetio trgovini i ribarenju ili nije otišao u vojnike i pomorce, nego živi od vlastitih prihoda, prehranjuje sebe i obitelj najvećim dijelom zahvaljujući zaradi koju donose ti plodovi.

O siromaštvu, pak, Dalmacije, i bez ratnih posljedica, svjedoči sljedećim rečenicama (2015: 21):

U Dalmaciji svi smo siromašni. Oskudna, kamenita polja, s malo prave zemlje, ne daju velikih prinosa koji bi mogli potpiriti porok, pretjeranu raskoš ili objijest.

Doduše, Kavanjin se mogao izuzeti iz skupine siromašnih jer je bio vrlo bogat vlastelin, o čemu svjedoči podatak da su njegove kćeri u svoje brakove unijele obilnu dotu, osobito u obliku raskošne odjeće. (Božić-Bužančić 1982: 10)

Split može biti primjer za spoj posljedica rata i mletačkih monopolističkih ekonomskih strategija. Kandijški rat upropastio je splitsku trgovinu, Split je bio trgovinski blokiran i prometno izoliran od Osmanlija te je morao i zbog toga uvoziti namirnice iz Venecije. (Novak 1961: 149-163) Odbacivanje osmanske sile pogodovalo je splitskoj poljoprivredi, ali je trgovina i dalje bila u poraznom stanju te je ostala dosta slabija u odnosu na predratno

vrijeme. (op. cit: 158-165) Split je amblematski ostao odraz spomenuta kolonijalnog odnosa Venecije prema Dalmaciji. (op. cit: 286)

4. 1. 3. Društvene prilike

Što se tiče društvenih položaja, uspon građanske klase ilustrativno prikazuje splitski primjer. (usp. Vrandečić 2007) Društvena se struktura polako destratificira u Splitu, odnosno postaje osmotska, uslijed biološke degeneracije, depopulacije i pauperizacije splitskog plemstva koje su uništili Osmanlije haračeci po njihovim posjedima, i bolesti, u prvom redu kuge. (Novak 1961: 201) Plemstvo se držalo kao autonomna i autogena zajednica kojoj je nedostajalo vanjskog biološkog potencijala, dok se građanstvo, kao snaga u porastu, obnavljalo crpeći iz dalmatinskog i talijanskog bazena. (op. cit: 201-202) Takvim je demografskim deficitom nastao problem popunjavanja gradskoga političkog i upravnog kadra, odnosno nije se iz egzistentnog broja plemića moglo popuniti Veliko vijeće koje je rukovalo Splitom. U tom je demografskom procjepu građanstvo osjetilo svoju priliku za sudjelovanje u upravljanju gradom i zadobivanje više povlastica i više moći te se izravno obraćalo vladajućima u Veneciji i zahtijevalo plemićke titule. (op. cit: 201-203) Na taj je način u red plemića primljena obitelj Capogrosso 1666. (op. cit: 203; Vrandečić 2007: 35) Najzad je tu neminovnost uvidjelo i splitsko plemstvo, pa je počelo prihvaćati i građanske obitelji u redove svoje klase. (op. cit: 209) Splitsko se plemstvo 1671. povećalo tako za 12 obitelji, a među njima su konačno potvrđeni Capogrossi, a primljena je i obitelj Kavanjin, kao *nouvelle riche*, čiji je član Jerolim Kavanjin ušao u Veliko vijeće grada Splita 1671, a nakon četiriju godina, 1675. postao je i savjetnik Velikog vijeća. (op. cit: 210-213) Aristokracija se ipak i dalje opirala poroznosti klasnih demarkacijskih linija, pa je Veliko vijeće 1703. opet zaustavilo primanje novih članova u plemićki red i vratilo *modus operandi* na vrijeme kad se urgiralo kod vladajućih u Veneciju. (op. cit: 213) Ipak, jednom napukla, brana je plemićkih redova, bez obzira na nominalni proglas, trajno počela propuštati. (op. cit: 213) Niži slojevi i puk u Splitu i Dalmaciji slabo su participirali u javnom društvenom životu i nisu imali mogućnost mobilnosti po društvenoj vertikali, sukladno europskom sociokulturnom poretku. Zato su se pojedinci priklanjali poturčivanju koje je pružalo mogućnost takvu eventualnom usponu na društvenoj ljestvici u sklopu osmanskoga sociokulturnog poretka te su onda često znali prebjeći, motivirani neformalnom propagandom poturica koji su se znali vraćati u nekad domaći kraj kao osmanski velikodostojnici. (Matić 1970: 73-75) Može se, dakle, zaključiti da

su postojale različite klasne ideološke podpredodžbe, aristokratska i nearistokratske, građanske i pučke.

Klasna diferencijacija međutim nije u tolikoj mjeri utjecala na obrazovni egalitarizam. Stanovništvo je bilo relativno slabo obrazovano, uključujući i plemstvo koje je polazilo sjemenišne škole i bilo pod direktnim utjecajem Crkve. (op. cit: 199-201) O crkvenom utjecaju bit će riječi u pasazu o katoličkoj reformi.

Odnos prema Mletačkoj Republici bio je zapravo ambivalentan. Proizvodile su se i promletačke, spomenute u paragrafu o ratnim prilikama, i protumletačke ideološke podpredodžbe. Obje su generirale iz mletačke vlasti, dominacije i talijanizacije dalmatinskog područja i sociokulturnog miljea, barem njegovih gornjih slojeva. (op. cit: 185-189) Negdje je dominacija i kulturacija zahvatila dublje, negdje pliće. U Splitu i okolici situacija je bila malo blaža nego, primjerice, u Zadru i okolici, pa je mletačka dominacija i kulturacija parcijalno zahvatila samo gornje slojeve i aristokraciju – u kućama se zadržavao materinji jezik i svijest o njegovoj važnosti. (op. cit: 185-189) O tome svjedoči i podatak da su se doseljene mletačke obitelji često asimilirale, već u prvoj ili drugoj generaciji po dospijeću. (op. cit: 187-188) Upravo je obitelj Kavanjin tome primjer. O visokoj frekvenciji upotrebe hrvatskog jezika i njegovoj važnosti na splitskom području svjedoče poneki privatno-pravni dokumenti koji su se interesentima morali prevesti sa službenog talijanskog na (materinji) hrvatski jezik jer niža *strata* u dobroj mjeri nisu razumjela talijanski jezik. (Božić-Bužančić 1982: 20) Također o dnevnoj svagdanjoj frekventnosti hrvatskoga jezika govori i dvojezična nastava vjeronauka u urbanim sredinama (Split) (Novak 1961: 333), dok se u suburbijama i ostatku splitske nadbiskupije vjerska pouka obavljala samo na hrvatskom jeziku. (Božić-Bužančić 1982: 20) Veliki su apologeti hrvatskoga, prema Božić-Bužančić (1982: 21), bili i splitski nadbiskupi Cosmi i Cupilli, koji su, premda stranci⁷, sukcesivno uređivali u drugoj polovini Kavanjinova života, od kraja sedamdesetih godina 17. stoljeća do 1719. godine, dakle i poslije Kavanjinove smrti. Čak su i liturgijska čitanja čitana i homilije govorene periodički na hrvatskom jeziku. (Božić-Bužančić 1982: 21; Novak 1961: 332-333) S. Cosmi je podržao i nastanak i djelovanje Ilirske akademije te doveo za povijest hrvatskog jezika značajnog jezikoslovca Ardelija Della Bellu. (Božić-Bužančić 1982: 21) Njegov je rad nastavio njegov nasljednik nadbiskup S. Cupilli koji je čak i naučio hrvatski jezik. (Novak 1961: 333) Doduše, Tomo Matić (1970:

⁷ Od 1423. mletačka vlast za Dalmaciju određuje samo mletačke biskupe koji većinom i nisu boravili u Dalmaciji. (Vrandečić 2007: 14)

190) takvo djelovanje nadbiskupa ne povezuje s brigom za jezik, već ga tumači kao episkopalni pokušaj probijanja jezične barijere između urbanih i nanovo Karlovačkim mirom (1699) stečenih ruralnih područja. Pod dojmom protestantizma i utjecajem Tridentskog koncila u crkvenoj su se hijerarhiji stvari počele mijenjati: biskupi su fizički ostajali u svojim biskupijama, neki su počeli učiti jezik itd. (op. cit: 96-97)

Tako se s jedne strane, mletačka kulturna i politička vladavina legitimirala među narodom, a s druge je strane razvila reakciju među dalmatinskim narodom u obliku svijesti o vlastitu društvenom i kulturnom identitetu. U 17. stoljeću i dalje kontinuirano traje i, od dalmatinsko-slavenske ideološke podpredodžbe, šira ideološka nadpredodžba slavenstva⁸. No, usprkos protumletačkim, dalmatinskim i slavenskim, ideološkim podpredodžbama, većinom su dalmatinske društvene strukture oportuno pristajale na mletačku vlast. (op. cit: 44-46)

4. 1. 4. Katoličkoreformska ideološka podpredodžba i njezine tendencije u Dalmaciji 17. stoljeća

Sazivanje je Tridentskog sabora bilo, prema Jedinu (1997), reakcija na protureformaciju i pokušaj ostvarenja „čežnje za unutarnjom obnovom Crkve“ (1997: 129). Sabor je „Protestantskoj reformaciji (...) suprotstavio katoličku reformu, ali nije jednostavno obnovio srednji vijek, već je modernizirao ustrojstvo i dušobrižništvo“. (op. cit: 129) Budući da nije riječ isključivo o obnovi nečega otprije, u ovom slučaju srednjovjekovne teološke misli, već i o temeljitoj prekonfiguraciji, u ovom slučaju katoličke religioznosti, ovaj će se rad služiti Jedinovom sintagmom „katoličke reforme“.

Nova religioznost katoličke reforme, prema tome, spajala je dokoncilski, u Italiji i Španjolskoj konstantno prisutan, i nakonkoncilski, barokni i protureformacijski, tip pobožnosti te je trebala razgoriti već gasneći katolički žar. (Jedin 2004: 358, 472) Ona se ostvarivala u apostolskoj, teorijskoj i diskurzivnoj (naviještanje vjere, odnosno homiletika i religijska po(d)uka), i karitativnoj, praktičkoj (pomaganje potrebitima), djelatnosti. (op. cit: 358, 446-447) Katolička je reforma dodatno naglašavala čovjekov grešni karakter, ali i Božju dobrotu i pravdu, svijest o bezvrijednosti ovozemaljskog života te, nasuprot promišljanja duhovnih vrlina, odbacivanje tjelesnosti kao puta u pakao. (Fališevac 1998: 49-52) Diskurzivni je prosede katoličkom reformom nadahnuta apostolskog djelovanja često bio

⁸ O toj temi u kontekstu ilirizma v. Blažević (2008).

zastašivanje adresata deskripcijama inferna, smrti, eshatoško-apokaliptičnih prizora, upotrebom *memento mori* motiva itd. (op. cit: 49-50, 54)

Kultura i književnost 17. st. na prostoru današnje Hrvatske bila je u dobroj mjeri obilježena katoličkom reformom nadahnutom „rekatolizacijom života i kulture“, poglavito književne kulture. (op. cit: 50) Konkretno u Dalmaciji protestantizam je ostavio slab trag, javljao se sporadično, a najpoznatiji je njegov zastupnik bio biskup Dominis. Međutim i on se pred smrt pokajao, makar mu je umrlo tijelo kasnije spaljeno, a on proglašen nevjernikom. (usp. Matić 1970: 112-115) Dalmatinski književnici i pisci bili su potpuno vjerni Katoličkoj crkvi. (op. cit: 122, 129) Ako se u njihovim djelima i spominje reformacija, osuđuje se. (op. cit: 126) Ponekad su pisci, primjerice Kašić u *Životu gospodina našega Isukrsta* (1638), vrlo kruto shvaćajući katoličku reformu, u svojim djelima napadali i sve nekatolike. (Fališevac 1998: 56)

4. 1. 5. Dominantne ideološke nadpredodžbe i podpredodžbe u Dalmaciji 17. stoljeća

Dominantne su ideološke nadpredodžbe u sedamnaestostoljetnoj Dalmaciji protuosmanska, katolička, a prisutna je i nadpredodžba slavenstva. Dominantne su ideološke podpredodžbe katoličkoreformska, promletačka, dalmatinsko-slavenska ili protumletačka te različite klasno uvjetovane, aristokratske, građanske ili pučanske.

4. 2. Kavanjin i ideološke predodžbe

Ideološke će se predodžbe autora PV pokušati prikazati uvidom u, za ovaj rad najvažnije, podatke iz njegove biografije te taksonomijom ekscerptiranih primjera iz dvaju njegovih tekstova, PV i, već citirana, *Podsjetnika i uputstava*.

4. 2. 1. O Kavanjinovoj biografiji

Obitelj Kavanjin emigrirala je sa zapadne obale Jadrana na istočnu, u Split, oko 1600, dakle četrdesetak godina prije Jerolimova rođenja. (Novak 1961: 316) Jerolim Kavanjin studirao je pravo u Padovi, a službovao je većinom u Splitu. Kasnije se borio i u Morejskom ratu te ga je mletačka vlast, po spomenutom aršinu, zbog zasluga nagradila zemljištem u ratom vraćenu zaleđu Splita. Kasnije se, po umirovljenju, preselio u Sutivan na Braču gdje je i napisao PV. Što se tiče uže obitelji, sinovi su mu rano umrli, a sahranio je i svu braću, od kojih je jedan poginuo u borbi s Osmanlijama (Aranza 1913: 3-4). Braća su također bili

plemići, jedan je bio trogirski biskup, a jedan nadbiskupov namjesnik. Kći Marijeta bila je udana za kneza i viteza Kanajeta, a njegova je druga žena bila sestra kneza Ivana Markića. Kavanjin se hvalio svojim visokim rodom i vezama s drugim obiteljima plave krvi. (Scherzer 1899: 1)

Iz ovakva biografskog konteksta i iskustva može se okvirno deducirati složena identitarna mreža autora PV, koja se preklapa s identitarnim silnicama kako ih očitava Dukić (2008B: 58-63). Autor je, prema njemu, građanin Splita, Dalmatinac⁹, mletački državljani, Slaven te katolik. Tom se nizu može još prisposoditi i identitarna silnica aristokracije. Tragična životna iskustva vjerojatno su njegovoj osobnosti ubrizgala i injekciju fatalizma i svijesti o prolaznosti i pored utjecaja katoličkoreformske, medievalno-barokne, podpredodžbe te pritjecanje protuosmanskoj nadpredodžbi. Tako se može reći da se autor PV, jer je njegov identitet blizak identitetu tih širih ili užih društvenih i sociokulturnih skupina, kreće unutar koordinata katoličke i protuosmanske nadpredodžbe te katoličkoreformske, splitske, dalmatinske, mletačke, slavenske i aristokratske podpredodžbe.

Takva kompozitna ideologija, u suradnji sa životnim iskustvom autora PV, dovodi do dinamičkih odnosa između raznih identitarnih i ideoloških sastavnica unutar njegove ličnosti, pa je, dakako, nemoguće ponuditi cjelovit, precizan, skladan i pročišćen prikaz njegovih ideoloških mikropredodžbi. Primjerice, katolička je nadpredodžba diskrepantna s klasnom podpredodžbom. Prva je inkluzivna i egalitarna, druga je ekskluzivna i diskriminantna. (usp. Kravar 1975: 64-66) Na ovom je primjeru razvidno da je predodžbena arhitektonika autora nereflektirana i nesvjesna. (usp. Mannheim 2007: 216) No, pokušat će se ponuditi barem približan prikaz njegovih ideoloških mikropredodžbi.

4. 2. 2. Izvadci ideoloških mikropredodžbi iz *Povijesti vandelske* i *Podsjetnika i uputstava*

Katoličke ideološke mikropredodžbe autorski glas nedvojbeno iskazuje u dvama sljedećim primjerima:

Virovat ću, i virujem / sve što objavi crkva i pismo. / (Kavanjin 1913: XXV, 6)

⁹ Kavanjin je Dalmatinac urbano-mediteranskog obalnog areala, a ne ruralno-kontinentalnog unutrašnjeg areala, prema dijadi „kulturno različitih dalmatinskih prostora“ kako ih postavlja Dukić (2008: 32; 2008B: 60).

Ako 'e dilo od vridnosti / mriet čić kralja umrloga, / koli veće od jakosti / dilo
'e umrit čića Boga / čić zakona i čić vire / kralja od neba, kom ni mire. // (op. cit:
XVII, 189)

Isto se tako i u *Podsjetniku i uputstvima* neskriveno iskazuje duboka vjernost
Katoličkoj crkvi i njezinu nauku:

(...) za Crkvu (...) neka budu spremni i život vlastiti pokloniti. (Kavanjin
2015: 21)

PV vrví protuosmanskim ideološkim mikropredodžbama i spomenima bojeva, osobito
od osmog do jedanaestog pjevanja. (Kavanjin 1913: VIII, 14-25; IX, 103-106; X, 99, 110-
111; XI, 88, 109, 152-154) Primjerice:

Ne će diva da udara / na krstijene virne duše, / s nohtiem lava neg obara /
snažno svake škodne guse; / koļe s kazni osmuruke, / pse troglave, zmaje, vuke. // (XI,
88)

Korcularske pri otoke / cielih plovnih dubrav mnoštvo / i Sultane turske toke /
skrši i užga tvoe gospostvo, / s kimi drža puk poganski / u zlom strahu sviet krstjanski.
// (XI, 109)

Katoličkoreformske mikropredodžbe mogu se očitati u dvadeset i devetom pjevanju
gdje u kontekstu katoličke reforme autorski glas samo Katoličkoj crkvi i njezinu vrhovnom
poglavaru priznaje autonomiju i ingerenciju nad vjerskom istinom. (op. cit: XXIX, 24-25)
Primjerice:

Da t' navisti ko vandeo / drugi, nemoj povirovat, / i da bude isti andeo, / slovce
ovom ni prikladovat; / (...) (XXIX, 25)

Također u dvadeset i trećem te dvadeset i četvrtom pjevanju autorski glas u pakao
smješta sve a(nti)katolike.¹⁰ (op. cit: XXIII, 100; 1913: XXIV, 63-66, 74, 76, 91-94).
Egzemplarni su redci:

¹⁰ Za PV tipičnom diskurzivnom strategijom retoričkih upita „u Had su survani“ antički i predantički vladari, Hanibal, Julije Cezar, Pompej, Agamemnon, Nabukodonozor, Neron, Herod, Dioklecijan, osmanski carevi itd, te otpadnici od katoličke vjere, pravoslavci i protestanti, primjerice Luther i Calvin, kao i pripadnici drugih monoteističkih religija, muslimani i Židovi. (Kavanjin 1913: XXIII, 100; XXIV, 63-66, 74, 76, 91-94)

S ostalima prinesviesti, / kim kajanja i pokora / na svit ne bi, / hteć uliesti / u ovoga dno ponora, / gdi im srde smradom time, / ne ko sliedci hvalom dime. // (XXIV, 94)

Nasljedovanje idejne, unutarkatoličke, dimenzije katoličke reforme te njezinih smjernica može se iščitati i sondažom Kavanjinova *Podsjetnika i uputstava*. Već je sam ton *Podsjetnika* (Kavanjin 2015: 17- 34) impostiran poučno-moralistički, homiletički. Konkretno se savjetuje izbjegavanje grijeha za dobrobiti kako ovozemaljskog tako i onostranog svijeta. (2015: 17-18) Potom se naglašava vrijednost patnje i pokore te se zagovara pouzdanje u Božju pravdu¹¹. (2015: 17-18, 23) Na kraju se preporučuje i pomaganje potrebitima¹². (2015: 20-21)

Splitska ideološka mikropredodžba nalazi se u devetom pjevanju gdje se hvali grad Split, a kritizira Zadar, na principu pozitivnih autopredodžbi i negativnih heteropredodžbi. (Kavanjin 1913: IX, 69- 90) Tako autorski glas za rodni grad tvrdi:

er Split svih je prem ohola / našieh gradov prvostola. // (IX, 70)

Dalmatinska¹³ se ideološka mikropredodžba u PV ogleda u lokalpatriotizmu koji mjestimice transcendiraju vjersku netrpeljivost. (usp. Dukić 2008B: 63-64) Tako autorski glas u sedmom pjevanju slavi muslimane iz Boke Kotorske (usp. Dukić 2008B: 64; Matić 1970: 76):

Uz biskupe ako je skladno / rić Mustafu i Korkuta, / silne paše, bitje jedno / carevskoga oštra pruta, / iz Kotora oba izašli, / vriedni na svit, prem da zašli. // (Kavanjin 1913: VII, 219)

Primjer se za mletačke ideološke mikropredodžbe nalazi u jedanaestom pjevanju gdje se pozitivno predočava Mletačka Republika:

¹¹ „Križu svome nitko izbjeci ne može, treba ga zato pokorno nositi, s nadom da će utjehom svojom na onome svijetu Gospodin svaku našu patnju nagraditi.“ (Kavanjin 2015: 18)

¹² „ (...) pružite utočište i riječ utjehe siromahu, potlačenom i poniženom.“ (op. cit: 20) „Na ulici neka udjele milostinju ubogima.“ (op. cit: 21)

¹³ Pod dalmatinsku ideološku mikropredodžbu autorski glas supsumira ne samo mletačku provinciju Dalmaciju nego i Dubrovnik. (Dukić 2008B: 59)

Za tvu slobod, tvoe uzmoštvo, / za uzdržat tvoja stanja, / tvoje kraje, tvoe gospostvo, / čast i diku od vladanja, / za braniti pravu viru / kopnom, morem, ratu i miru. // (op. cit: XI, 23)

Svoju vjernost Mletačkoj Republici Kavanjin (2015) direktno iskazuje i u *Podsjetniku i uputstvima*:

(...) za Republiku neka budu spremni i život vlastiti pokloniti. (2015: 21)

Slavenske ideološke mikropredodžbe reprezentira izlaganje vojne slave i hrabrosti Slavena u trinaestom pjevanju:

Narod koji najposlie, / er na pisma ni se davo, / nego u sabli prosvitli 'e, / ni mu svoj ki upisavo / dila pridna i davnena, / veomi slavna i hrabrena. // (Kavanjin 1913: XIII, 242)

Na kraju, aristokratske se ideološke predodžbe mogu prepoznati u zagovaranju plave čistoće i protivljenju mezalijansi među klasama, bez obzira na razvijenu svijest o biološkoj i društvenoj krizi aristokratskog staleža te potrebi za njegovim okrupnjavanjem novim pripadnicima. (usp. Matić 1970: 177) (Kavanjin 1913: VI, 163-164, 201-202; VII, 131; IX, 121; XI, 39-41) O zagovaranju plave čistoće svjedoče redci da

ni kmetnica more s kraļom / sine plodit, slike dieda. (XI, 39)

To potvrđuje i tvrdnja iz Kavanjinova (2015) *Podsjetnika i uputstava* vezana uz ženidbu kćeri:

Treba ih udati za njima jednake, tj. za plemiće. (2015: 33)

Potrebu za okrupnjavanjem plemstva novim članovima predstavljaju redci:

vlasteostvo će staro minit, / triba 'e novo opet činit. // (Kavanjin 1913: VI, 201)

Drugi je primjer plemićke svijesti vezan uz mletačke nagrade za sudjelovanje u Morejskom ratu. Makar je Kavanjin bio nagrađen zemljom u zaleđu za svoje zasluge u ratu, autorski glas oduzima to pravo nižim društvenim slojevima kojima je to zapravo i domicilni i egzistencijalni prostor jer su nestabilni i nelojalni (usp. Dukić 2008A: 43; Dukić 2008B: 61; Matić 1970: 178; Kavanjin 1913: IX 101-103):

A što se u rat raširilo, / sve se 'e dalo vlaškom sinu, / pravo bi se razdililo, / da se i doda vlastelinu, / ki izgubi svoje nade, / a daju se družim sade. // (IX, 101)

Prije prelaska na središnje analitičko poglavlje rada, skicirat će se i jedna, za analizu važna, izdvojena, drukčija, kontekstom Kavanjinove pravne struke i njegova života na Braču uvjetovana, mikropredodžba – protubračka ideološka mikropredodžba. Ona se može detektirati u nizu primjera, jadikovki i negativnih heteropredodžbi o Bračanima, i aristokratima i pučanima, koje iznosi Kavanjin (2015: 29-33) u svom *Podsjetniku i uputstvima*. Pa tako Kavanjin kuka o zlom, divljem i neradničkom karakteru bračkih pučana, proklinje ih, sumnjiči za zločine, paleže, pljačke i ubojstva, kuka nad zlobom i klevetničkim i podmuklim karakterom bračkih plemića te i njih sumnjiči za kriminalne i nečasne radnje:

A na otoku Braču pak ne znam kako postaviti pravila za poljoprivredu sigurnija i korisnija. (...) stanovnici i zemljoradnici [su] izuzetno loši te svojom podmuklošću i zloćom izbjegavaju svaki veći napor. (...) S Bračanima sklopljen posao nije siguran za onog tko ne želi stalno živjeti na tom Otoku, te biti u neprestanoj zavadi s ljudima za koje se bez greške može reći da su / ljudi koje treba milovati, ali batinom, / ološ, sedam puta proklet, / ne vidjeh, bogme, nikad gori soj. // (...) Da bi se čovjek zaštitio, potrebna je dobra straža i krajnje strogo pravosuđe. Pastiri, ili lopovi, svejedno, krađu i jedu stoku. Oni podmeću vatru u šumama jer je ispaša janjaca bolja na mladoj travi, a tom prilikom se, zajedno sa šumom, uništavaju i vinogradi. Među mnogim su upropaštenim vinogradima i moji. Tako sada više nema drva za ogrjev i kolaca za podupiranje vinograda. (...) Želim ovdje napomenuti da pastiri pale vatru onda kada je sunce u zvijezdu Lava dobrano sasušilo raslinje, prikrivajući tako svoje zločine. Time ukazuju na to dokle seže zloba Bračana kad im je cilj izbjeći udaru zakona. Ne mogu, međutim, reći, jesu li to smislili učeni umovi, tj. gospodari, ili se radi o plodu oštroumnosti samih pastira. (...) Svuda uokolo se ništa ne radi doli krade, pljačka i ubija, tako da ni vrt ni kuća nisu sigurni ako nisu ograđeni zidom i zaštićeni jakim zasunima. (...) Čak su i plemići, koji žive civilizirano, čudi zle, spletkarske i svadljive. Mnogi pohlepno potkradaju tuđu imovinu kamatama i nerealnim cijenama, i to posebno siročad i neiskusne udovice. Usuđuju se, osim toga, sukobljavati se s pravednicima, ljudima sazdanim od poštenja kojima su strane pljačke njih i njihovih predaka. Vrijeđaju ih klevetničkim pismima (...) Sve u svemu, dovoljno je reći da su i oni Bračani. (2015: 29-33)

4. 2. 3. Kavanjinove ideološke mikropredodžbe

Iz ovih je primjera vidljivo da složenu ličnost autora PV tvore sve oprimjerene ideološke mikropredodžbe, katolička, protuosmanska, katoličkoreformska, splitska, dalmatinska, mletačka, slavenska i aristokratska, uz dodatak, kontekstualno i empirijski uvjetovane, specifične protubračke ideološke mikropredodžbe.

5. POVIJEST VANDELSKA

5. 1. Opis *Povijesti vandelske*

Prije uvodne deskripcije PV potrebno je istaknuti kako autor i nije izvorni znanstvenik niti mu je to temeljna preokupacija, već je pravnik, službenik, zemljoposjednik i književnik. Međutim, samom građom teksta i kakvim takvim (ne)svjesnim konceptom zahvaća jedan svjetski totalitet, univerzum te je prema tome više ili manje intencionalno u tekst unio spektar različitih, sociokulturno uvjetovanih, znanja, vještina i po(d)uka, a koje mogu iščitati recipijenti, i oni kojima je tekst namijenjen i oni, današnji, kojima je ostavljen na čitanje i tumačenje. (usp. Pavličić 2007: 320-328)

Time se otvara i problematika ovog uvoda. Implicitni se autor u rijeci znanja ne može oduprijeti rečenju sociokulturnoj uvjetovanosti. Na taj način on sva svoja znanja i vještine instrumentalizira kako bi vlastite ideološke mikropredodžbe u onom althusserovskom smislu usadio drugima.

Prema Scherzeru (1899: 4), PV je nastala između 1709. i 1711. godine, što će reći u poznim godinama autora kada je polako svodio svoje životne račune, okrenuo se, u skladu s dobi i ideološkim formacijama, eshatonu te je, u duhu diskurzivnih praksi tih ideoloških formacija vjerojatno pokušao na recipijente djelovati moralno, a potom i didaktički. (usp. Pavličić 2007: 289-290) Vjerojatni su njegovi zamišljeni recipijenti pismeni i obrazovani ljudi, sličnog sociokulturnog miljea, no možda nešto mlađe dobi i životnoga iskustva, što se možda može naslutiti iz složene formalne, tematske i stilske literarne fature PV.

PV je, dakle, u vjerojatnoj prvotnoj intenciji i u dobrom dijelu svoje fizionomije književno djelo¹⁴. To ujedno znači i da je znanstvena slika svijeta autora PV većinski literarno fakturirana. (usp. Pavličić 2007) Drugim riječima, znanstvena nadpredodžba autora može se re-konstruirati tek sekundarno, preko više ili manje literarno posredovanih znanja i vještina.

Formalno, PV je tekst pisan u osmeračkoj *sesta rimi*, u 30 pjevanja nejednake duljine. Kompozicijski i tematski, prema Kravarovoj (1975: 74-75) tripartitnoj strukturalnoj i tematskoj shemi, PV se dijeli na uvodna religiozno-moralistička pjevanja, središnja povijesno-politička pjevanja te na gotovo polovinu religiozno-eshatoloških pjevanja u drugom dijelu teksta. Pjevanja su stihijski ušavljena te je implicitni autor pokušao maskirati inkompatibilne

¹⁴ PV je poput kolaža fragmenata tuđih literarnih i neliterarnih tekstova. (Kravar 1975: 93)

zglobove između pjevanja različitim ekspozicijama, ponavljanjima i religioznim refrenima i molitvama. Stilski je PV impostirana bogatom baroknom figuracijom, ali i suhoparnim deliterariziranim dijelovima, uporabom mnogih neologizama, miješanim, ikavsko-ijekavskim umjetno proizvedenim bastardom refleksa jata, što također govori o mogućoj zamišljenoj dubrovačkoj čitateljsko/spisateljskoj publici, ali i o ideološkom konceptu pojma Dalmacije, kako ga, prema Dukiću (2008B), vidi autorski glas.

Nakon opisa, a prije analize znanstvenoga materijala u PV, valja još ponešto reći o genološkom pitanju PV, s osobitim osvrtom na didaktičku funkciju, a upravo zbog mnoštva znanja i vještina koje autorski glas apelativno reprezentira.

5. 2. Žanrovsko pitanje *Povijesti vandelske*

Različiti su istraživači ponudili različite generičke oznake ovom tekstu. Pa tako Aranza PV generički definira kao „enciklopediju znanja zaogrnutu u religiozno-didaktičko ruho“ (1913: 1) te kao „religiozno-didaktički epos sui generis“ (1913: 13). Dakle, nudi jednu opisnu i jednu žanrovsku kategoriju. Fališevac (1997: 25) u svojoj tipologiji hrvatskih pripovjednih djela u stihu PV smješta pod predikat dviju genoloških odrednica: povijesni te biblijsko-religiozni ep. Kravar (1975: 14, 22, 79) tvrdi kako PV nije, a i ne tendira biti pravi ep te da od epskoga sadrži samo zbir konvencija, vanjštinu i dekorum, upotpunjen elementima lirike i baroknih religioznih poema. Čini se da, uz Kravara, žanrovsku bit PV najbolje pogađa Dukić (2008B) koji ističe da „Ni u normativnoj poetici europske ranonovovjekovne književnosti, a ni u kasnijoj književnoj historiografiji ne postoji žanrovska odrednica kojom bi se mogla označiti *Povijest vandelska*. Stoga je književni povjesničar upućen isključivo na poetološki opis“. (2008B: 57)

Prema tome, ovdje će se i pokušati ponuditi, na formi i tematskom kompleksu bazirana, skromna kontura poetološkog opisa PV na razmeđu dviju točaka, točke barokne poeme i točke epa, s nešto usmjerenijim pogledom na didaktičku funkciju koju je dobro uočio već i Aranza (1913).

5. 2. 1. Poetološki opis *Povijesti vandelske*

Osnova je forme PV, spomenuta, *sesta rima*. Kravar (1975) je suprotstavlja tradiranoj dominantnoj formi hrvatske barokne epike, *abab* katrenu te njezin odabir u PV tumači dvojako: (1) zato što je zatvoreniji i samostalniji oblik od katrena barokne epike, pa prema

tome sasvim odgovara i diskurzivnom prozeduru autorskoga glasa u PV koji reprezentira razna znanja i vještine beskrajnim nizanjem, a o čemu će biti riječi u idućem paragrafu; te (2) zato što u takvu izboru oblika pronalazi metafizičko pokriće. Sestina je u ovom drugom smislu, prema njemu (1975: 90-91), shvatljiva kao monada, dakle, opet u direktnoj svezi s diskurzivnom strategijom nizanja. Ovakav argument Kravar (1975: 90-91) navodi kao „dublji razlog“ takva odabira, a „dublji razlog“ bio bi barokna, lajbnicovska, kulturna uvjetovanost autora PV. Međutim, sestina, kao i katren, ima vlastitu auru u hrvatskoj ranonovovjekovnoj književnosti. Hrvatska barokna poema automatski priziva sestinu kao personalni izbor pjesničko-metričkog oblika. Čini se da prije u toj tvrdnji leži objašnjenje odabira sestine ispred katrena. Dakle, u bliskosti PV, odnosno barem nekih dijelova PV, generičkoj odrednici barokne religiozne poeme. Čini se da se taj zaključak može braniti i pri analizi tema. Tematski PV započinje, a može se pretpostaviti i da je to bila nekakva zamisliva prvotna autorova namjera, katoličkoreformskom, biblijskom, moralno-didaktičnom temom parabole o bogatašu i siromahu, u okviru koje ispovjednim tonom autorski glas u kostimu bogataša plače i okajava svoje grijeh, te uvodi niz motiva o vrlinama i krepostima te preporukama za skroman i ponizan život. Takav tematsko-motivski kompleks, međutim, ne zaprema puno tekstualnog materijala, svega pet pjevanja, te se postupno dezintegrira, tek gdje-gdje se pojavljujući u ostatku teksta, većinom kao šav između pjevanja te kao, sada više, formalni mehanizam koji tekst drži na okupu. Primjer je za to početak tridesetog pjevanja gdje se pseudorekapitulacijom radnje pokušava restaurirati inicijalni tematsko-motivski kompleks (usp. op. cit: 19):

Što se ubogu i bogatu, / zliem i dobriem dogodilo, / čusmo (...) (Kavanjin 1913: XXX, 1)

Prije nego što se promotri i druga krajnja generička točka, ona epska, treba istaknuti da kvantitetu ovog prvog tematsko-motivskog sklopa nadomješta kvalitativni strukturni položaj u PV, naime početni položaj u tekstu.

Od općenitih formalnih epskih značajki PV (usp. Kravar 1975: 10-12) sadrži (1) formulaične početne ekspozicijske *pjevam...* konstrukcije u nadglasjima prije svakog pjevanja, koje također zapravo služe kao zglobovi između slabo povezanih pjevanja, a od kojih je osobito paradigmatična ona s početka PV koja u biti iznevjerava svoju epsku funkciju

otvaranjem teme biblijske parabole prisposodobive baroknim plačevima,¹⁵ potom (2) niz formulaičnih figuracija, kao što su: uporabe epiteta, deskripcije, usporedbe, metafore, katalogi i slično, zapravo zbir pukih konvencija, te, uvjetno govoreći, (3) kompozicijsku epsku opširnost i sklonost fabularnoj retardaciji. Nema stvarne epske opširnosti, odnosno fabularne retardacije jer nema ni epske fabule, već je pripovjedna nit preuzeta iz religioznih poema, a većinom nema nikakve fabule uopće, nego samo dugački asocijativni nizovi različita tekstualnog sadržajnog materijala (usp. op. cit: 59-60). Sve su nabrojane formalne epske značajke, po svemu, tek izvanjski epski signal.

Tematski kompleks u PV donekle se podudara s tematskim sklopovima egzistentnima u dvama, prema Fališevac (1997: 169), dominantnim modelima hrvatske ranonovovjekovne epike, povijesnom i religioznom.

Tematski kompleks povijesne epike, dominantan u vrijeme života autora PV, emanirao je iz poetičkih premisa gundulićevskog epskog modela. (usp. Fališevac 2007: 243) To znači da epici, prema gundulićevskom modelu, obrađuju teme iz povijesne suvremenosti, koja je razumijevana u ondašnjem novom politološkom i političkom ključu, pod utjecajem makijavelizma i uzimajući u obzir autonomiju u političkom djelovanju i distanciranost čovjeka od priljeva kršćanske numinoznosti u to djelovanje. (Fališevac 1997: 12; 1997: 96-97, 100) U PV zaista se i obrađuju teme iz suvremene povijesti i politike (usp. Fališevac 1997: 100; Kravar 1975: 12-14) te se dijelom impostira od Božjeg djelovanja autonomna politička praksa, doduše ponegdje ovjerena legitimacijom Božjeg izaslanika na zemlji te počesto protkana katoličkim naukom. Oni dijelovi PV gdje je politološki obrađena politička praksa manje protkana katoličkim naukom, a više oportunistom i prilagodbom, bliži su dominantnom tematskom sklopu gundulićevske povijesne epike. No, takav izbor suvremenog povijesnog materijala i takav pristup politici samo su dio materijalnog i operacionalnog supstrata u povijesno-političkim pjevanjima. U njima se u dobroj mjeri obrađuju i teme iz dalje i daleke prošlosti, direktno vezane uz pojedine ideološke mikropredodžbe autora PV, a, osim toga, povijesno-politički sloj nije ni najzastupljeniji u PV.

Kvantitativno je najzastupljeniji religiozni tematsko-motivski kompleks koji po dvjema značajkama¹⁶ slični tematsko-motivskim strukturama prisutnima u religioznom epskom

¹⁵ „Pievam braći, paček plačem / škode od blaga, griha i sliedna, / sastaše se ki bogacem, / vik ne utiši koji biedna, / i raskošni život trajuć / sebe izgubi umirajuć.“ // (Kavanjin 1913: I, nadglasje)

¹⁶ Žanrovske su značajke religioznog epa preuzete od Fališevac (1997: 103).

modelu. Prva je značajka religioznog epa, koju do neke mjere sadrži PV, tematsko-motivsko pozicioniranje u transpovijesnu ili svetopovijesnu realnost po kojoj putuje pripovjedač¹⁷ ili lik. Takvo je pozicioniranje razvidno u drugoj polovini PV. Druga je značajka, koju također do neke mjere sadrži PV, crpljenje iz vrela srednjovjekovnih tema i motiva. Fališevac (1997: 103-115), uzevši u obzir tu drugu značajku, PV približava jednom neobičnom mikrokorpusu djela „oslonjenih na medievalna djela zborničkoga tipa“¹⁸ (1997: 103), u koji smješta djelo *Kita cvitja razlikova* (1642) Ivana Ivaniševića te djelo *Ostan Božje ljubavi* (1712) Andrije Vitaljića, djela kompozitne strukture i srednjovjekovnog sadržaja, po naravi poligenerička i protkana teološko-mističnim i vjerskopoučnim apostrofiranim tonovima te slojem renesansne alegorije pod utjecajem Zoranićevih *Planina*, Barakovićeve *Vile Slovinke* kao i utjecajem Danteove *Božanstvene komedije*, toga neiscrpnog vrela hrvatskih ranonovovjekovnih pisaca. Ni ovi tematsko-motivski elementi nisu dosljedno provedeni u tekstu, kao sustav, čak ni u dominantno njima impregniranim pjevanjima.

Svi ovi epski tematski i motivski elementi pojavljuju se u PV epski nedomišljeno, bez epske organizacije i zapravo izvan epske poetike, pa zapravo predstavljaju samo unutrašnji epski dekorum.

¹⁷ U PV nema ni jasno profilirana pripovjedača, zato što je i naracija, tamo gdje je uopće ima, rudimentarna. Može se govoriti tek o nekakvom autorskom glasu koji prenosi sadržaj PV te povremeno navlači na se kostim lika.

¹⁸ Fališevac (1997: 109) upućuje na sličnost tih djela s „bizarnim, generički raznorodnim tekstovima“ iz književnosti na kajkavskom jeziku iz cijelog 18. stoljeća. Tome nizu, čini se, mogu se donekle pridružiti još dva, vremenski prilično udaljena, djela. Jedno je Kanižličeva *Sveta Rožalija* (1780), djelo koje s PV također dijeli poligeneričnost, npr. sadrži elemente barokne poeme, legende, srednjovjekovnog alegorijskog viđenja (usp. Dukić 2008B: 58), te sadrži razne diskurzivne strategije, npr. oprimjerivanje (*exemplum*), alegorizaciju, parabolizaciju (usp. Fališevac 1997: 106-107). Drugo je Grabovčev *Cvit razgovora* (1747), djelo koje se isto tako s jedne strane može podvesti pod srednjovjekovnom kompozicijom, strukturom i svjetonazorom nadahnuta djela književnosti 17. i 18. stoljeća – meditativno-molitveničkim karakterom, uporabom medievalnih žanrova (kronike, vjerske rasprave, poučnih dijaloga itd), naglašenim mizoginizmom, koji i dalje egzistira i zbog katoličke reforme, i sl. – dok je s druge strane ono instrumentalizacija katoličkoreformskih zasada koje se ogledaju u sljedećim praksama: u vjerskoj pouci zaogrnutoj u na horacijevskom načelu spajanja ugodnog s korisnim utemeljen dualitet sakralnog i profanog; u obrani katoličke i anatemi svake druge religije; te u isticanju dualiteta efemernog ovozemlja i perpetuentnog onozemlja, koji hipostazira u dualitet grešna, kvarna tijela i besmrtna duše. (Fališevac 2003: 107-118)

Prema svemu navedenom, može se zaključiti da je PV transgenerički tekst koji najviše posuđuje konceptualno i supstancijalno iz barokne poeme i epa, ali nije svodiv ni na jedno.

5. 2. 2. Didaktička funkcija *Povijesti vandelske*

Kako je već istaknuto, PV sadrži jednu osobitu didaktičku funkciju, koja vjerojatno idejno i konceptijski kreće od prenošenja vjerskih istina i preporuka. To je prva dimenzija didaktičke funkcije. Druga je dimenzija didaktičke funkcije mapirana u, vjerojatnom, sekundarnom i naknadnom idejnom i konceptualnom sloju teksta. Taj se sloj sastoji u fakturi niza različitih znanja i vještina koja se ispostavljaju metodologijom reprezentacije i ta znanja i vještine, naoko, tendiraju biti isključivo sekularni. Da je riječ samo o tendenciji, a ne i dominantni, pokušat će se dokazati u idućem poglavlju. Ova druga didaktička dimenzija također pokazuje i enciklopedijsku orijentaciju PV, što može indicirati i prisutnost prosvjetiteljskih poetičkih silnica u tekstu. Takva je prisutnost moguća u agronomskom znanstvenom diskursu, detektiranom u PV, odnosno uzimajući u obzir njegovu propedeutičku funkciju. Time bi, naizgled, PV, na antičkoj tradiciji didaktičkih epova, anticipirala Relkovićevu prosvjetiteljsku praksu obrazovanja nižih društvenih slojeva. No, takvu anticipaciju dovode u pitanje dva važna prigovora: kako je već rečeno, (1) ovaj tekst po svim svojim sastavnicama nije namijenjen neobrazovanu konzumentu, već upravo suprotno, on u agronomskom smislu služi kao propedeutički udžbenik ili savjetnik za zemljoposjednike i vlastodršce, a i (2) sama prvotna ideja i cjelokupna struktura PV, odnosno njezin transgenerički karakter, opiru se bilo kakvu podvođenju teksta pod generičku oznaku didaktičkog epa. O nekakvom protoprosvjetiteljstvu unutar PV, koje bi bilo blisko europskim prosvjetiteljskim zasadama također nema govora jer se radi o dvama kulturno i znanstveno prilično udaljenim, ako ne i potpuno suprotnim, nadpredodžbama, jednoj modernoj i sekularnoj, osamnaestostoljetnoj, te jednoj naoko sekularnoj, još uvijek nalegloj na srednji vijek.

Čini se, dakle, da je u slučaju PV ipak riječ o toj drugoj enciklopedijskoj i didaktičkoj tradiciji koja izvire iz upravo takve, u poglavlju o znanosti ocrtane, medievalne znanstvene nadpredožbe i medievalnog poimanja reprezentacije svekolikih znanja i vještina.

5. 3. Analiza znanstvenog materijala u *Povijesti vandelskoj*

Kao što je već spomenuto, PV je u svoj svojoj sadržajnoj kompozitnosti bogata inzulama raznih znanstvenih diskursa, koje su otvorile mogućnost detektiranja i induktivnog ispostavljanja vjerojatne cjelovite znanstvene slike svijeta u PV. Rekonstrukcija će znanstvene nadpredodžbe u PV, dakle, u jednu cjelinu pokušati povezati pet heuristički odabranih znanstvenih diskursa: astronomski, historiografski, agronomski, politološki te pravni diskurs i njima pripadne podpredodžbe.

Prije analize svakog pojedinačnog polja treba izdvojiti i podcrtati dva za uspostavu znanstvene nadpredodžbe u PV paradigmatiska uvjerenja.

Peto pjevanje otvara metapripovijest o stvaranju svijeta. (Kavanjin 1913: V, 6-20)
Primjerice:

Er zamrsna biehu svaka, / svitlost staše u tamnosti, / svuda tmine i pomraka, / a bez sunca i svitlosti, / svi u grumenu i u sieni / nerazlučni i smeteni. // Boj bijahu veoma ljuto / mokra voda i sušina, / a tiskahu sebekruto, / jedna studen i vrućina, / parvostvora staše lina / bez obraza i načina. // (V, 8-9)

Takva je metapripovijest upravo fundament znanstvene nadpredodžbe ovjerene naukom Crkve utemeljenim na tekstu i znanjima *Biblije*. (usp. Pavličić 2007: 295) U toj se metapripovijesti krije ujedno i ideološka diskurzivna strategija naturalizacije i univerzalizacije sociokulturno uvjetovanih vrijednosnih uvjerenja koja se transformiraju u općevažeca znanja.

U devetom se pjevanju nižu primjeri i pohvale učiteljstvu i poučavanju u Dalmaciji. (Kavanjin 1913: IX, 6-21) To je metaznanstveni okvir u PV, usidren u didaktičkoj svijesti i usmjeren na reprezentaciju, a ne na proizvodnju znanja.

5. 3. 1. Astronomski diskurs i astronomska podpredodžba

Temelj je astronomske podpredodžbe u PV uvjerenje koje iznosi autorska svijest u dvadeset i petom pjevanju:

Nek Kopernik i ini kroju, / da se zemlja vrti i kreće, / a nebesa s mirom stoju, / dat razumit vidnom ne će: / najpri pismo pak i crkva / ti njih nauk počemrkva. // (op. cit: XXV, 121)

Autorski glas, dakle, negira kopernikanski heliocentrični sustav i potvrđuje već istaknuto uvjerenje u istinitost crkvenog nauka i biblijskog teksta.

Što se tiče astronomskog diskursa, u njegovu većem dijelu, dominantno u dvadeset i petom pjevanju, autorski glas zapravo poučava astrološka znanja, ne distingvirajući između astronomije i astrologije u skladu s prevladavajućom znanstvenom nadpredodžbom koja još uvijek u sedamnaestom stoljeću nije povukla jasne demarkacijske linije između njih. Pouka je potpuno utemeljena na katoličkoreformskoj ideološkoj podpredodžbi i odražava sedamnaestostoljetni pogled na astrologiju na području današnje Hrvatske.

Pa tako autorski glas kritizira divinacijsku astrologiju. (op. cit: XXV, 47-48, 55-57)
Primjerice:

Al kadno se izopaču, / ter ko jupke nas varajuć / vrh rojenja nami gaču, / smrt daleku obitajuć; / nije u njih, nije vire; / neg priprostim ljudem svire. // (XXV, 47)

Naglašava da samo Bog zapravo poznaje kvantitetu i kvalitetu svakog ljudskog života. (op. cit: XXV, 34, 63-66) S druge strane, otvara slobodu proučavanja neba i zvijezda (meteorologija, mjesečeve mijene, sunčeve pomrčine, položaj zvijezda, planeta itd) mornarima, liječnicima i poljodjelicima. (op. cit: XXV, 35-46) Tako, na primjer, liječnicima zvijezde pomažu u liječenju, one pokazuju kad i kako treba liječiti ljude. (op. cit: XXV, 43-46)

Rezime je astrološke poduke autorske svijesti da praznovjernu i proricateljsku astrologiju treba odbaciti i zaključuje da su vjera, ljubav i ufanje one vrijednosti koje čovjeka približavaju vječnoj sreći, a da se nju nikako ne može dosegnuti naprečac i izvan transcendencije. (op. cit: XXV, 142)

5. 3. 2. Historiografski diskurs i historiografska podpredodžba

Metaznanstveni historiografski stav u PV ide u pravcu povijesnih mijena, svrhovitosti, zakonitosti propadanja gradova i sl. (op. cit: VII, 138-140) U tom je ključu i solilokvij, povijesnofilozofski pasaž o prolaznosti svega i protoku vremena, neminovnosti zapadnog linearnog vremena proisteklog iz kršćanske tradicije misli. (op. cit: VII, 244-245) Kulturni i ideološki amalgam srednjovjekovnog pasatizma, barokne osjećajnosti i figuralnosti te katoličke svijesti o ovozemaljskoj prolaznosti vidljiv je na primjeru rustikalizacije i

propadanja Solina u dvanaestom pjevanju (op. cit: XII, 202-209), osobito u 209. sestini koja je i estetski među najuspjelijima:

Mudros, lipos, snaga, dika / uzdržat se vik ne mogu, / nego biežu jakno rika, /
sniezi i daždi ku primogu; / snig je, san je, sen je, siena, / što bi i bit će, sve je miena. //
(XII, 209)

U diskursu o historiografiji autorski glas ne distingvira priče od glasina i izvore od mitova. Stvarne i izmišljene osobe sve imaju u njegovim iskazima istu razinu (ontološke) opstojnosti i vjerodostojnosti. (usp. Pavličić 2007: 321, 334) Takav prosede kritizira Scherzer (1899: 6-7), koji nalazi zamjerke u amblematskom primjeru iz trinaestog pjevanja gdje je, prema njemu, autorska svijest ispreturala povijesno ovjerene i neovjerene i dvojbene podatke stvorivši od toga nekakav pseudohistoriografski galimatijas. Riječ je o epizodi o Vladimiru i Kosari (Kavanjin 1913: XIII, 10-67), koju autorski glas fabulira gradeći pripovijest bitno drukčije i od mletačke verzije legende o Vladimiru i Kosari i od *Ljetopisa popa Dukljanina* u kojem je sadržana druga varijanta. Autorski glas obrađuje tu parapovijesnu temu po svom „ćeifu“, interpolirajući je među evidentno povijesne, parapovijesne, kao i mitologizirane pripovijesti. (Scherzer 1899: 6-7) Nadalje, premda su u PV dosadašnji istraživači¹⁹ detektirali razne autoritete kao izvore kojima se služio autor, u PV egzistentna je i jedna specifična metodologija traženja dokumenata kojima se onda služilo pri tkanju PV. Dakle, autorski glas otkriva da autor šalje pisma vlasteli i moćnicima i traži svjedočanstva, pisma i tekstove kao izvore. Ne šalju mu svi, pa je prepušten svom prijašnjem znanju, sjećanju i mitskim formama. (Kavanjin 1913: VI, 122, 181-183; VIII, 129) Npr:

Ljude vridne (...) / (...) / za pobrojit ne imam traka / njiha pisma er se užgaše
(...) (VI, 122) Ki moće imat cielu vriću / za njih pisma izuvidit, / ja bo ne imah toku
sriću / za moći ih samo vidit (...) (VI, 182)

Takva je metodologija jasan aksiološki indikator, koji designira aristokratsku ideološku mikropredodžbu glasa autora, jer je njezina selekcija, koja je esencijalno neodvojiva od nje, klasno diskriminantna, što se vidi iz sestine 203, u šestom pjevanju, gdje autorski glas ističe da poštuje i niža društvena *strata*, ali njima neće podariti tekstualni prostor. (op. cit: VI, 203)

¹⁹ Vidi Kravar (1975) i Scherzer (1899).

Historiografski se diskurs u PV najčešće impostira (1) katalogizacijom, koja je, kao sredstvo ekonomizacije jezikom, implicitnom autoru poslužila da što više sadržaja ubaci u ionako hipertrofirane formalne okvire, te (2) ekstenzivnim nizanjima ličnosti i događaja. (usp. Dukić 2008: 42-43; Kravar 1975: 15-16, 40; Pavličić 2007: 289, 316) Naracija u PV gotovo da i nije prisutna (usp. Pavličić 2007: 289), tek se gdje-gdje može uočiti deskripcija. Katalogizacija se od nizanja ličnosti i događaja razlikuje u tome što je isključivo taksativna, dok se nizanja ličnosti i događaja upotpunjuju (1) retoriziranim pohvalama i pokudama, gdje se pritom uvijek hvali vlastiti ideološki krug, a kudi tuđi, na principu van Dijkova „ideološkog četverokuta“, te (2) skicama atribuiranih ličnosti i događaja koji su ih obilježili. Skice su slike iz života ličnosti, koje poprimaju ilustrativnu, amblematsku razinu. (usp. Kravar 1975: 74-75; Pavličić 2007: 315) Atributi su karakteristični epiteti koji se pridaju ličnostima. Takvim postupkom kondenziraju se povijesni događaji, opet u svrhu ekonomiziranja tekstualnim prostorom, te se pokušava očuvati povijesna vjerodostojnost i dokumentarnost. Skica korespondira medievalnom *exemplo*.

Kataloški su supstrat uvijek kler, velikaši, vojskovođe, junaci, vladari, dakle, motri se odozgo, u skladu s ideološkim mikropredodžbama. (pr. Kavanjin 1913: VI, 16,20-21; VII, 1, 116; VIII, 33, 44, 67, 131; XI, 24-33, XII, 36-37) Može se reći da je to konstantni strategijski diskurzivni princip koji i unutar tog gornjeg društvenog sloja vrši hijerarhizaciju. Prvo se uvijek nabrajaju najugledniji. (Kravar 1975: 15) Neki se katalozi protežu sukcesivno na više sestina i time također signiraju valorizaciju, važnost ili naprosto sakrivaju šifriranu ideološku poruku. Primjer tome može biti nikad duži katalog u jedanaestom pjevanju koji konotira snagu, veličinu, ugled, brojnost i tradiciju Venecije i plemstva u njoj. (Kavanjin 1913: XI, 24-33) Autorska se svijest na taj način otkriva kao vjerni podanik i zagovornik Mletačke Republike. Sličan se primjer nalazi i u katalogizaciji dalmatinske vlastele (op. cit: VI, 101-200), osobito u zanimljivom historiografskom navodu o vlastelinima Papalićima koji su, kao najugledniji među gospodom o čemu svjedoče njihove kuće i imanja, poklonili Mlečanima osobnu i splitsku slobodu (op. cit: VI, 116-117). Sam autorski glas eksplicitno verificira takav postupak kao mudar čin malo kasnije, koristeći se ideološkim strategijama legitimacije i racionalizacije. (op. cit: VI, 142) To je sud jedne aristokratske osobnosti premrežene splitskim, dalmatinskim i mletačkim ideološkim mikropredodžbama.

Nadalje, s formalne strane, što zbog literarne forme i poetskih praksi, što zbog medievalnih i baroknih katoličkih predodžbi, katalogizacija ide sukcesijom retoričkih upita²⁰:

Kamo i kumi, kamo i družu, / gospodari štititelji, / mladost, koja za mnom puži,
/ i glaveni prijatelji, / gdi rodice i rođaci, / gdi grajani i prišlaci? // Di Nimire umna
braća / (...) / Statil, Bigum, Dumanići, / Zanikulić, Jurišići?// (VI, 1-2)

Ekstenzivno je nizanje ličnosti i događaja²¹ (pr. op. cit: VI, 2-89) također svojom selektivnom prirodom već unaprijed aksiološki sud, a redovito je intonirano i istaknutom dominantnom sjetom i prolaznošću.

Povijesni su događaji raznih tematskih, obično ratnih i političkih, preokupacija upotpunjeni uglavnom, spomenutim, pohvalama, skicama i ponekom deskripcijom. U događajima jasnog ideološkog kolorita opisani su opet ekskluzivno junaci, velikaši i odličnici s konstantnom predikacijom hrabrosti, karakterističnim epitetom, kao npr. u šestom pjevanju: *hrabrenih Arnirića* (op. cit: VI, 139). Takve velike ličnosti *ferrentes* su povijesnih, i unutar njihovih ratnih, gibanja i stupovi su obrane zapadne kršćanske kulture, nositelji svih vrлина. Te su kulturne i ideološke predodžbe pretpostavke i izbora sekvenci i agenasa vlastite povijesne metanaracije, primjerice u petom pjevanju (op. cit: V, 165-169), a ta praksa vrijedi i za ostala. U zadnjoj sestini (V, 169) odabrana primjernog niza iz tog petog pjevanja vidljiv je dokumentaristički deskriptivni prikaz bitke kao rjeđi tip iskaznog modaliteta:

Da jak more kad srdito / kraj žestoki valim lupa, / turska vojska vrlovito / sad
nañ srta, sad ostupa, / i nemoguć da mu odoli, / jedva krvim ñega poli. //

Opisu prethodi amblematska skica, u sestini 168:

Vazda je častit meu inima / dieda Jove sione moći, / ki iz nohata s uskocima /
caru vase Klis u noći. (V, 168)

²⁰ Retoričke upite Kravar (1975: 30, 58) naziva „*ubi sunt*” introdukcije“ (gdje su ti i ti).

²¹ Tako, primjerice, imamo u šestom pjevanju nabranje odličnika i nekih njihovih djela, zapravo njihova *magna opera* prema autorskom glasu koji te sadržaje artikulira kao svjedočanstva vremena (Kavanjin 1913: VI, 2-15) te niz crkvenih velikodostojnika, graditelja sakralnih mjesta i utvrda (op. cit: VI, 35, 51). U četrnaestom se pjevanju nabrajaju, primjerice, nordijski sveci. (op. cit: XIV, 72-82)

Skice su o junaštvima često i mitologizirane, usmenoknjiževne, poetske, neznanstvene slike. (op. cit: VII, 90; VI, 131) Primjerice:

ne more se neg roditi / oro od orla i oro biti. (VI, 131)

Spomenute pohvale koje semantički i tekstualno podebljavaju nizanje ličnosti perpetuiraju se u većini sestina s ratnim i političkim sadržajem, dakle u većini središnjih pjevanja. Primjerice:

Prie Skradina, pak Trogira / Tomas Nigro i on našinac, / ureš liepi od pastira / i uľudni pievoćinac (...) (op. cit: VI, 21)

Što se tiće tema historiografskog diskursa, dva se tematska kompleksa nadaju kao najfrekventnija: osmanska opasnost i antika.

Bojevi s Osmanlijama dominiraju kao tema od osmog do jedanaestog pjevanja (op. cit: VIII, 14-25; IX, 103-106; X, 99, 110-111; XI, 88, 109, 152-154), a javljaju se gdje-gdje i u ostalima. Historiografski je diskurs o bojevima junaka s Osmanlijama u skladu s protuosmanskim mikropredodžbama autora PV. (op. cit: V, 143-144, 146-147) Izravno je u petom pjevanju spomenuta i pogibija autorova brata u sukobu s Osmanlijama:

Petra ćorda turska svraća, / ki u viteškoj umri slavi. (V, 134)

Tematskim se kompleksom antike autorski glas služi na šest načina. Prvo, povijest, podrijetlo i ovjera nekakve starine često idu preko antićke građe. Gradovi su, primjerice ugledni ako im se podrijetlo može derivirati iz antike i sl. (op. cit: XI, 51-52) Drugo, antika se instrumentalizira u religiozne svrhe što se može vidjeti u trima primjerima. (1) U drugom se pjevanju spominju veliki vojskovođe i državnici Aleksandar Veliki i Cezar koji od ovog svijeta, prema autorskoj svijesti i njezinu svrhovitu, eshatološkom i kršćanskom shvaćanju vremena i života, nemaju više ništa²² (op. cit: II, 98-100). Primjerice:

(...) slava, krv, vlast, sriće ine / sad su smrad, prah i košćine. // (II, 100)

Ovdje povijesna faktografija služi kao filter za katolićke ideološke inkodacije, svojevrsni *memento mori*. (usp. Kravar 1975: 74) (2) U prvom je pjevanju jedna sestina protkana mizoginim moralizmom prikrivenim antićkom povijesnom temom:

²² Tako se pojavljuju i rimski vlastelini, patriciji i bogataši *Fabih, Katuni, Sirianski* (op. cit: II, 92) u kontekstu prolaznosti i propadanja ovozemaljske sile.

Cezar, Šipiun, Mark-Antoni, / kih i danas vas svit fali, / potamniše slavu i oni, /
er jih slaba žena svali (...) (Kavanjin 1913: I, 58)

Takav tip moralizma odražava katoličkoreformske, medievalno-barokne, ideološke mikropredodžbe autorske svijesti. (3) U četvrtom se pjevanju u jednom stihovnom pasažu spominje Hipokrat kao antički medicinski stručnjak, međutim nije riječ o povijesnoj pripovijesti, već o frazeologiziranoj tvrdnji kako kler liječi dušu jednako kao što liječnici njeguju tijelo:

Ambroz sveti liečnik duša, / (...) / željne stvari i Hipokrat, / fibrenikom krati
mnokrat. (op. cit: IV, 19)

Treće, antičke teme služe ideološkoj diskurzivnoj strategiji legitimacije vlastitih identitarnih i ideoloških osnova. Taj je pristup antičkoj kulturi poglavito parazanstven i sklon mitskome. Primjerice, mnoge su mitske figure, prema autorskom glasu, slavenskog podrijetla. Npr. Orfej, Ahil, Mars, Amazonke²³. (op. cit: X, 189; XIII, 221, 237) Time bi, navodno, slavenski korijeni trebali dobiti mnogo na ugledu i vrijednosti. Četvrto, znanja se o antici samo nabrajaju u nizu sestina o antičkoj mitologiji i književnosti. (op. cit: I, 50-60, 172) Ta bi uporaba bila znanstveno nepristrana da nije riječi o povijesnom materijalu koji balansira na ontološkoj granici zbiljskog i fikcionalnog. Peta je uporaba antičkog tematskog kompleksa u bliskoj svezi s retoriziranim pohvalama i skicama. Znameniti se ljudi iz antike, dakle, uvriježenom strategijom hvale i slave. Tako autorski glas opijeva Aristotela kao polihistora, sveznanstvenog *homo philosophicus* gdje je filozofija shvaćena kao adhezija svih spoznaja, ukupnost znanja. (op. cit: VI, 68-70) I ovdje je riječ o strategiji legitimacije i amblematizacije, ali ovaj put, vlastita poetičkog i teorijskog odabira enciklopedijske didaktike. Šesto, autorski glas preseljenje na selo autora PV legitimira preko raznih povijesnih primjera odličnika koji su takvo što činili, pa tako selidbu brani i sestinom o Dioklecijanu koji je caru Maksimilijanu ostavio carstvo i vratio se u Split. (op. cit: V, 120) Ovaj primjer sadrži dvije razine ideološke uvjetovanosti autorske svijesti: opravdavanje privatnog izbora i implicitnu pozitivnu predodžbu o Splitu čiji je žitelj sam autor.

²³ Čini se da je miteme o Marsu i Amazonkama autor PV preuzeo iz djela *O podrijetlu i zgodama Slavena* (1532) Vinka Pribojevića. (usp. Blažević 2008: 81, 130) To mu je djelo kao genotekst, po svemu sudeći, također poslužilo i za ideju *slovinstva*.

Od povijesnih tema koje nisu povezane s Osmanlijama i antikom, za potvrdu teze o ideološnosti znanstvenog diskursa u PV, vrlo su zahvalne dvije: tema kršćanske povijesti i tema nacionalnog srednjovjekovlja.

Katolički se kulturni i ideološki horizont najbolje može prikazati u sljedećim dvama primjerima, jednom katoličkoreformskom i jednom biblijsko-moralističkom. (1) Sestina iz petog pjevanja negativno adresirana Dominisu pohvala je jednom prelatu koji je homiletički emitirao invektive njegovoj nauci. (op. cit: V, 170) Takvim diskurzivnim prosedeom vjerni je prelat uključen u sociokulturni milje autorske svijesti, a buntovni Dominis biva iz njega isključen. (2) Povijesno-mitološki moralni primjer za zavist objektiviran je u pripovijesti o Davidu i kralju Šaulu. (op. cit: IV, 47) David se objektivira i u egzemplifikaciji devete Božje zapovijedi (op. cit: IV, 56-57) u rezimeu biblijske priče o Davidovu zločinu iz žudnje prema Bat-Šebi.

Primjer je za diskurs o nacionalnom srednjovjekovlju čest spomen kralja Zvonimira i mita o nevjernim, naglim i buntovnim Hrvatima. (op. cit: VIII, 3; XII, 181; XV, 85) Taj primjer otkriva slavensku samoživost autorske svijesti, a moguće pomalo i žal zbog vječno tuđe vlasti, a u slučaju kronotopa autora PV riječ je o mletačkoj upravi.

Na kraju analize historiografskog diskursa prikazat će se implicitna polemika autorske svijesti s historiografom Ivanom Lučićem²⁴ (usp. Dukić 2008B: 59). (Kavanjin 1913: VII, 30-72)

Autorska svijest optužuje Lučića da polemizira s umrlima koji mu ne mogu odgovoriti, što, kontradiktorno, čini i ona sama. Autorski glas problematizira tezu Lučića da su Solin uništili Slaveni, a ne Goti. Pritom se poziva na domaće autoritete koje Lučić navodno ne uvažava, a spominje i strane te iznosi, po njemu, opće poznate istine o Gotima. Međutim, jasna je pozicija autorske svijesti koja zagovara domaće pisce jer oni iz interne perspektive i usidrenosti u vlastiti prostor i kulturu bolje rezoniraju o povijesnim pojavama na tom istom prostoru. Vjernu i istinitu detekciju daju samo domaći autori. (VII, 46-47) Pritom glas autora

²⁴ Vitezović je također s Lučićem razvio historiografsko-ideološku polemiku zbog Lučićeva djela *Šest knjiga o Kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*. Naročit je problem bio priznanje prava Veneciji na naslov kraljevine jer posjeduje Dalmaciju. U dvama se svojim djelima osvrtao na Lučićevu knjigu, a ono neobjavljeno nazvao je „opsjene, obmane u Lučićevom djelu o kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske, po Vitezoviću pobijene, opovrgnute“. (Bazala 1978: 290)

interpretira poziciju jednog od domaćih autoriteta Tome Nigera u kojoj on ne donosi sud o konkretnom, ljudskom uzročniku zbivanja, nego navodi uzroke i načine solinske katastrofe – ponos, zavadu, nepravdu. (VII, 44) Iduća je polemička strategija alterniranje argumenata u prilog grada Solina, njegove tradicije, važnosti i starosti i invektiva upućenih Lučiću, prema modelu „ideološkog četverokuta“. Pa tako slijedi: da je Solin stariji i od Rima (VII, 49-50), da Lučić svojim velikim povjesničarskim autoritetom treba znati odrediti i niz datacija o propasti Troje, gradnji Rima i istočne obale Jadrana, ukoliko takav kredibilitet ima (VII, 50-52), da je dalmatinska obala bila poznata i prije Troje gdje zapravo autorska svijest pomalo mitologizira (VII, 53-54), da Lučić nije Evandelist da mu se vjeruje sve i da ocrnjuje Solin da bi Trogir učinio starijim (VII, 56, 59). Potom slijedi niz apologija Solina gdje se nemogućnost određenja starosti Solina obrazlaže mladošću ljudskog spomena o tim stvarima, uz zemljopisni primjer Nila kojem se tada još nije znao izvor što ne znači da nije najveća svjetska rijeka (VII, 54-64), opaska o tome da svatko griješi na širokom diskurzivnom polju znanosti, pa tako i Lučić, te završno poentiranje repeticijom i intenzifikacijom vjerodostojnosti domaćih izvora (VII, 66-72). Iz ove je polemike također razvidno da, za autorsku svijest, potvrda nečijeg trajnog ugleda i vrijednosti uvijek ide, prvenstveno, preko prošlosti, a onda i osobito one antičke, gdje pritom nije bitno barata li se faktima ili mitemima.

Analiza historiografskog diskursa pokazuje da je historiografska podpredodžba autorske svijesti zasićena ideološkim mikropredodžbama autora PV, kako katoličkim i protuosmanskim, tako i katoličkoreformskim, splitskim, dalmatinskim, mletačkim, slavenskim i aristokratskim. Historiografska je podpredodžba sklona „povjerovati“ istinama biblijskih i antičkih autoriteta, sklona je autoritete obrađivati selektivno te ne preza miješati mitski i znanstveni diskurs. Budući da je usmjerena na svoju apelativnu didaktičku funkciju, većinom i ne skriva tendenciozni karakter svoga diskursa.

5. 3. 3. Agronomski diskurs i agronomska podpredodžba

Ovaj diskurzivni tip u tekstu nije čest. Izdvojeno je tek pet primjera koji mogu dati neku priručnu sliku o shvaćanju i primjeni agronomije u PV. Dva primjera su dvostruko kodirana, agronomskim i moralno-didaktičkim kodom, jedan je vezan uz analizu zemljopisnog položaja, jedan je dokumentacija vlastite poljoprivredne prakse, a zadnji je primjer ekonomsko-poljoprivredni amalgam.

U četvrtom i petom pjevanju detektiran je tekstualno udaljen argumentacijski iskazni niz impostiran agronomskim diskursom koji, zapravo, alegorijski emitira životne istine i pouke:

Ti sij njive zapuštane, / posiec smokvu ka ne plodi, / prut i loze uzdivljane / navrn na se, neka rodi; / i išteteno sime čini / bolju žetvu da promini. // (op. cit: IV, 132) Svak neka uči mlada vola / jaram nosit mal po malo, / er će poslie moć vuć kola / i potezat teško ralo; / dobro 'e svakom kad iz mlada / muči i jaram na se klada. // (op. cit: V, 59)

Unutar agronomske propedeutike kriju se odgojne lekcije.

U tekstu se mogu detektirati još dvije slične agronomske sugestije²⁵: prva u agronomskom kodu,

da se ovdi sadi sade, / a u vlahiji da se sije (...) (op. cit: IX, 113),

i druga, opet, u didaktičko-moralističkom, odnosno odgojnom kodu:

Razumite vi težaci, / da laživ je cviet masline, / plod iz sebe ne izbaci, / kad ne čistiš suharljine; / oruč moliš, gnojec tiskaš, / a haštreć ju plodit stiskaš. // (op. cit: IX, 148)

U devetom pjevanju autorski glas razmatra poljoprivredne prilike u zemlji. (op. cit: IX, 95-100) Malo je plodne zemlje u Dalmaciji (kamen, suša, požari, nedostatak vode). Meteorološke neprilike, klima i vrijeme utječu na slabu plodnost i loše uvjete za stočarstvo. Tuča uništava ljetinu i plodove muke. Potom dijeli agronomske savjete: loše zasađena stabla sprječavaju sunce da grije njive i iz toga slijedi loša žetva. Prema tome, krivac nije samo težak geometeorološki položaj, već i ljudski faktor.

Autorski glas donosi nam svjedočanstvo i o vlastitim poljodjelskim radovima na Braču, usamljenoj enklavi prakse kad je riječ o većinom propedeutičkome agronomskom diskursu:

²⁵ Agrotehničke sugestije prema Pavličiću. (2007: 299) U tekstu je i jedan primjer stočarskih savjeta. (Kavanjin 1913: IX, 155)

(...) / i u vrtao otišao bi, / di navratke sad bi čistio, / sad zalivao, gulio, trapio.
// Kad bi sia, kad bi sadio, / i kapulu i lutiku, / a kad plivio i zamladio / žutinicu i
lotiku, / blitvu i broskvu sad zagrta, / sad rastrbio pute od vrta. // (op. cit: V, 117-118)

Posljednji je primjer agronomsko-ekonomska poduka. (op. cit: IX, 108-113) Autorska svijest rezonira kako je vinova loza plodna u kršu i teškom brežuljkastom reljefnom kraju, ali uzalud je takvo blago ako se ne prodaje. Vlastela, puk i trgovina cvjetaju kad teče domaće vino, a krčme se zatvaraju zbog uvoza prekomorskih vina. Trebalo bi tuđe (loše) vino odbijati, a svoje uzgajati i reklamirati. Drugim riječima, treba se osloniti na proizvodnju, distribuciju i konzumaciju vlastitih produkata. Time je autorska svijest nagovijestila uspješnu agronomsko-ekonomsku formulu za rast i razvoj dalmatinskog gospodarstva, kakav se dogodio u 18. stoljeću: izvoz isključivo domaćeg vina uz novčane penale za trgovinu stranaca čime je onemogućena konkurencija, i čime je barem donekle neutraliziran višestoljetni kolonijalni monopol u Dalmaciji. (usp. Vrandečić 2007: 70)

Agronomska je podpredodžba, uglavnom utemeljena na objektivnosti te na protoprosvjetiteljskoj propedeutici, no i ona se sastoji od nekoliko razina od kojih su istaknute moralno-alegorijska i, uz poneku ekonomsku injekciju, lokalpatriotska razina.

5. 3. 4. Politološki diskurs i politološka podpredodžba

Politološki je diskurs zapravo niz ideoloških jeka autora PV. On se gradi u koordinatama katoličke, mletačke, slavenske i aristokratske mikropredodžbe autora PV. U tekstu je organizacijski prisutan na dvjema razinama: vrijednosnoj i razini političke propedeutike.

Vrijednosni se okvir sastoji od četiriju spomenutih koordinata. Prvo, u govoru o politici često se autorska svijest poziva na transcendentalne religijske sile koje agiraju svijetom. Tako je kralj Filip od Boga pomazan (Kavanjin 1913: VII, 190), ovjeren numinoznom silom, i zbog tog čina ga i autorski glas smije, doduše posve hipertrofirano, hvaliti (op. cit: VII, 191-194). Križarska vojna i pohod na nekršćane da se vrati zemlja od Crnog do Crvenog mora legitimirani su papinom voljom. Rim će nagraditi tu svetu misiju. (op. cit: XI, 212-259) Drugo, politički su pasaži promletački orijentirani. Primjerice, Perast je dobio posebne slobode i dopušteno mu je oformiti vijeće vojvoda baš zato što je vjerman Republici te i dalje nosi u ratu mletački stijeg. (op. cit: VII, 226) Takva je podanička praksa,

dakle, pozitivno vrednovana. Treće, PV krije u sebi veliku temu *slovinstva*²⁶ (op. cit: XII, 88-104, XIII, XIV) grupiranu oko Poljske i Rusije (op. cit: XIII, 160-164, 174, 202-203). Lamentirajući o unutarnjim političkim pitanjima u Poljskoj (XIII, 160-164), autorska svijest ističe da je nesloga loša te da se narod ne smije buniti, imati razne sekte, mnogo (vanzakonitih) političkih tijela koja žele veće ovlasti. Plemstvo treba suditi, ali u legalnom vijeću i podložno kralju. Sklad i jedinstvo pokreću i sitne, skliske stvari, a nesklad razara i velike, jasne stvari nepopravljivom štetom. Kada autorska svijest lamentira o poljskim političkim prilikama, ona pritom odašilje i svoje aristokratske mikropredodžbe. U svezi s Rusijom (XIII, 174, 202-203) hvali i slavi Petra Velikog i apostrofira ga, apelira mu da šalje pismo o aktualijama da se na taj način sazna o njegovim djelima, pa će ga autorski glas proslaviti koliko je u moći njegova pjesničkog genija. Kršćanstvo i kršćansko ujedinjenje pod vodstvom Slavena nadvladat će islam.²⁷ (op. cit: XI, 137-140) Potom slijedi ideološka diskurzivna strategija pozitivne samopredodžbe: o slavenskoj veličini, ističe autorski glas, nije mnogo zabilježeno jer su se Slaveni djelima i oružjem artikulirali²⁸, a ne pismom i jezikom. Osvojili su veći dio Europe.²⁹ (op. cit: XIII, 242-249, 252-265) Jedna je cijela sestina katalog slavenskih rijeka kao *signum* njihove negdašnje sile. (XIII, 248) Potom slijedi niz europskih i afričkih, što antičkih što autoru PV kontemporalnih, vladara i zemalja koje su slavile Slavene

²⁶ O ideološkoj predodžbi slavizma meritorno piše Zrinka Blažević (2008) u kontekstu analize ideološkog koncepta ilirizma u ranome novom vijeku. Prema njoj, ilirizam je nadržavna ideološka i identitarna integracijska praksa, šire zasnovana od slavizma te ga uglavnom uključuje u sebe. Iz njezine se tipologije ilirizma mogu izdvojiti dva tipa, i njima pripadna predstavnika, koji intertekstualno korespondiraju slavizmu egzistentnu u PV. Prvi je ilirizam „humanistički ilirizam“ koji se javio u Dalmaciji kao kontrapunkt mletačkoj i osmanskoj dominaciji (Blažević 2008: 114), a predstavlja ga Vinko Pribojević s već spomenutim djelom u kojemu zagovara panslavizam (op. cit: 126). Drugi je ilirizam „reformnokatolički ilirizam interkonfesionalnoga podtipa“ koji je bio orijentiran na jedinstvo kršćana te isto tako i na protuosmansko (vojno) djelovanje (op. cit: 152-155), a njegov je predstavnik Mavro Orbini s djelom *Kraljevstvo Slavena* (1601) (op. cit: 176).

²⁷ Divnićeva jadikovka, s početka njegove *Povijesti Kandijskog rata* (1986: 57), o velikim osmanskim nadiranjima, uspostavi Osmanskog Carstva i europskoj razjedinjenosti korespondentna je i simetrična naricanjima autorskog glasa PV nad neslogom kršćanskog svijeta i odražava pripadnost istoj kulturnoj i ideološkoj nadpredodžbi. (usp. Dukić 2008: 35)

²⁸ Ratnički motivi i prikaz ratničke slave Slavena isto su tako vrlo vjerojatno, kao i mitemi o Marsu i Amazonkama, preuzeti od Vinka Pribojevića. (usp. Blažević 2008: 130)

²⁹ Pripovijest o slavenskom osvajanju velikog dijela Europe autor PV po svemu je preuzeo iz Orbinijeva *Kraljevstva Slavena*. (usp. op. cit: 183)

kao ratnike. (XIII, 252-262) Na kraju mikrodiskursa o *slovinstvu* ponovo se apostrofira važnost sklada i sloge u opstanku državnih tvorevina i naroda. (XIII, 265) Četvrto, aristokratska samosvijest u politološkom diskursu probija, primjerice, u pohvali Dubrovniku:

i vlasteostvo tvoe obrana / bit će svoga rodna stana. // (Kavanjin 1913: X, 252)

Razina političke propedeutike u PV sastavljena je od teoretskih i praktičkih iskaza. Teoretski su iskazi savjeti o jedinim ispravnim modalitetima vladanja: pravda i milost donose mir i dugotrajnost, treba biti velikodušan i spreman na oprost, mudrost je nužna i u njoj svi zakoni vrijede, dobrota donosi čast. (op. cit: XI, 65-68) Često se sluša zbog kazne i straha. (op. cit: XI, 71) Dobrota i blagost prema podanicima suspendiraju služenje silom. Čvršća je vlast od ljubavi i iz ljubavi. (op. cit: XI, 56-57) Ljudska je pravda samo odraz Božje pravde koja je nad cijelim svijetom. Praktički se primjerni iskazi dijele na mletačke i dubrovačke. (1) Političke i vladarske obiteljske veze koje sklapa Venecija primjer su mudroga političkog djelovanja: to su veze s prijestoljima *Cipra, Rašie, Ungarije, Toskanske velbanie* (op. cit: XI, 49). Političke igre, zamke i lukavstva koje Mleci čine da podlože Zadar sebi pozitivno su designirane. (op. cit: IX, 92) Crkveni autoritet Toma Akvinski zbog trijezna i dobra vladanja proriče vjekovnost Veneciji. (op. cit: XI, 65) Takvo prizivanje trebalo bi ideološki legitimirati mletačku političku praksu. (2) Dubrovnik je obilato pomagao stranim vladarima, davao azil itd.³⁰ (op. cit: X, 85, 87, 95, 100, 105, 107, 150, 151, 153, 156, 157) Ti su politički potezi pozitivno vrednovani. (op. cit: X, 147) Osobito je pozitivno prosuđen događaj u kojem su Dubrovčani primili u zaštitu dva despota koji su im činili zlo. Takvo prihvaćanje neprijatelja autorski glas smatra neprolaznom čašću. (op. cit: X, 105) Međutim, vjerojatno je puno realniji i bliži istini kad tri sestine dalje hvali dubrovačku politiku prilagodbe vremenu, sretnim i nesretnim strujama, politiku racionalnosti i oportunitizma. (op. cit: X, 108) Autorska svijest posebno hvali političke obrasce otkupljivanja zemlje i iskorištavanja ratne sreće, pa tako ističe kako je mudrost i pamet zapravo Dubrovčanima pribavila, primjerice, otoke Lastovo i Lopud (op. cit: X, 134), a zbog političke zaštite Stjepan Bošnjak poklonio im je *kaštel Brenski, Zaton, Omblu i Gravožu* (op. cit: X, 150). Posebno je izražen primjer aristokratske ideološke mikropredodžbe pohvala Dubrovčanima jer su znali spriječiti pobune puka te zato što su dali azil splitskom plemstvu koje je zbog pučke pobune uteklo iz Splita. (op. cit: X, 75-83) Autorski se glas drastično protivi pučkim pobunama. Ustanci su, prema njemu, invazivni, ne

³⁰ Okolni vladari su se time koristili, potom vladari Bosne, Raške, Engleske, Francuske, Austrije, Bugarske, Bizantskog Carstva, Albanije itd.

moгу se kontrolirati i siju isključivo zlo, kao, primjerice, njemu relativno suvremeni ustanak Tomasa Aniella u Napulju (1647) ili umorstvo engleskog kralja Karla (1649). (X, 80-83)

Na kraju analize politološkog diskursa, predstaviti će se i druga implicitna polemika prisutna u PV, lokalpatriotska polemika koja je odgovor nekom vlastelinu oko pitanja prvenstva gradova Splita i Zadra. (op. cit: IX, 69- 90) U njoj izbija pravni diskurs kojim se pokušava iznositi argumente u prilog prvenstva Splita. Prvi je moment argumentiranja prizivanje papina pisma koje je zakon i obveza, odnosno pozivanje na autoritet. (IX, 71) Papa, kao vrhovni, vrhunaravni vladar, sve legitimira. Drugi je moment argumentiranja ideološki diskurzivni obrazac isključivanja drugoga iz vlastita sociokulturnog vrijednosnog miljea, odnosno problematiziranje zadarske vjernosti Mletačkoj Republici. (IX, 75) Treći je moment argumentiranja strategija „ideološkog četverokuta“, odnosno pozitivna samopredodžba i negativna heteropredodžba. Split je hvaljen kao stariji, vjerniji, poznatiji, s hrabrim plemstvom, vjerskim prvenstvom i statusom cezarskog grada. Njegovo je arhitektonsko bogatstvo ravno Rimu, a i car Dioklecijan ga je izabrao kao svoju rezidenciju. Uz Split se hvali i Solin, njegova starina, arheologija, nasljeđe, bogatstvo. Nasuprot tome, Zadar, prema autorskom glasu, nema ništa od toga i treba poštovati Split po sili, po zakonu prvenstva, starine, političke, vjerske i kulturne moći. (IX, 71-90) Polemika se završava apoteozom Splita, nikla iz solinskog pepela, i zaklinjanjem neka živi vječno kao *centrum patriae*. (IX, 88-89) Za ovu polemiku vrijede slični zaključci kao i za prošlu. Ugled i vrijednost Splita ogledaju se iz njegove antičke, ali i katoličke prošlosti.

Može se zaključiti da je politološka znanstvena podpredodžba ideološki najzasićenija. Skoro iz svake tvrdnje proizlazi ili splitska, ili dalmatinska, ili slavenska, ili aristokratska, ili pak katolička ideološka os autorske svijesti. S druge strane, što se pak tiče znanstvenih diskurzivnih strategija, vidi se korak naprijed u približavanju novoj politološkoj svijesti, onoj koja se otvara politološkom promišljanju izglobljenu iz krila kršćanskog morala, što se uočava u povremenu zastupanju političke prakse oportunitizma i manipulacije. No, takvo izglobljenje, dakako, može biti samo kratkotrajno i povremeno, sukladno katoličkoj, medievalno-baroknoj kulturnoj i ideološkoj nadpredodžbi kojoj pripada autorska svijest.

5. 3. 5. Pravni diskurs i pravna podpredodžba

Za pravni je diskurs u PV karakteristično da je ujedno, barem prividno, i sakralan i sekularan, i egalitaran i hijerarhijski.

Sekularni i egalitarni pol vlastite teorije pravnog sustava autorska svijest predstavlja sljedećim redcima:

Sudac da ima najposlije / ne osudit nijednoga, / ko njegovu slišao prije / ni obranu od razloga: / kom može se ogovorit, / i krivinu svu oborit. // (op. cit: XVII, 120)

Pritom onaj tko presuđuje mora biti milostiv i odmjeren, a nadasve pravedan. (op. cit: XVII, 121-123) Sakralni i hijerarhijski pol teorije pravnog sustava izražava tvrdnja da je vladar onaj koji presuđuje, a vladare određuje Bog koji ih može i kazniti ako ipak nisu pravedni:

Tim kaže se da pravedan / kralj vrhu svih ima biti, / on je živi zakon jedan, / iz kog oplje ishoditi / svi ostali u porede, / koji s njime svitom rede. // Bog kraljeve zemlji odredi, / i vladanje poda njima, / cile pravde da su izgledi / pucim sebi podložnima; / nu ako od nje kad strampute, / šlje im rate teške i ljute. // (op. cit: XVII, 124-125)

Pravna podpredodžba autorske svijesti, dakle, ostaje u gabaritima katoličke ideološke mikropredodžbe, kojoj pak, premda podržava pravnu nepristranost i objektivnost, pridružuje i aristokratsku samosvijest te time upada u proturječje. Naime, uvijek sude hijerarhijski više pozicionirani, uvijek oni koji imaju vlast. Autorska svijest razumijeva pravo posve u okviru pojma pravde. Prema tome, to je pravo redovito i aristokratska pravda, makar se načelno i zastupao i katolički i pravni egalitarizam.

Na kraju ostaje prikazati i treću polemiku detektiranu u PV, juristički fakturirani sukob s Bračanima u osmom pjevanju. (op. cit: VIII, 162-181)

Diskurzivna se praksa te polemike može segmentirati u dva dijela. Prvi dio slijedi otprilike ovako: niže se volja za rješanjem problema, dobra volja tužitelja, potom uskogrudna i protu-normativna ćud tuženika (Bračani se sude i parniče sa svima, a autorska svijest je otporna i dosljedno reagira na sve objede. Bračani su nagle ćudi, zadrta i bornirani, a on je voljan riješiti stvar sudskim putem, što mu savjetuje i gradsko vijeće), zatim primjer kako tuženici čine zulum i drugim pravnim subjektima (Splitu) te zaključak kako zaslužuju propasti zbog svoga ponašanja uz (o)pisani prilog nedjela i kriminalnih radnji. (VIII, 162-173) Drugi dio otvara prostor za istragu dubljih uzroka: nakon početnog vrijeđanja i vulgarizama autorska svijest otkriva da je neki vlastelin generirao bunu i da se sad kaje zbog zla, potom svijest u

moralnom poentiranju na svoj advokatski način³¹ ističe da se od tog vlastelina razlikuje i da je taj ocrnio zapravo sama sebe. Na koncu autorska svijest razvedenom metaforom, parabolički, ironijskim modusom daje na znanje svima da je pobijedio i da čist izlazi iz sukoba za razliku od njegova protivnika. (VIII, 174-181)

5. 4. Znanstvena slika svijeta u *Povijesti vandelskoj*

Osnovna je znanstvena metoda u PV reprezentacija znanja i vještina, što znači da je i osnovna funkcija znanstvenih diskursa u PV ona didaktička, neprodukcijaska. Didaktička je funkcija oslonjena na vjersko i moralno djelovanje, što proizlazi iz prvoga zaključka da su sva znanja i vještine u PV uvjetovane katoličkim crkvenim naukom i biblijskom istinom. Takva je uvjetovanost najrezonantnija u biblijskoj slici stvaranja svijeta i u diskvalifikaciji kopernikanskog astronomskog sustava. Čak i ona znanja i vještine koje se impostiraju kao sekularne, većinom u svom ispodpovršinskom sloju skrivaju ili neku moralnu ili neku vjersku inkodaciju, ili pak odražavaju spoj katoličkoreformskih, medievalnih i baroknih kulturnih determinanti, poput, na primjer, svijesti o prolaznosti i prošlosnom karakteru svega ovozemaljskoga, koji se najčešće prikazuje supstancijom iz antičke baštine. Često se te (ne)skrivenne vjersko-moralne pouke zaogrću u srednjovjekovnu diskurzivnu formu primjera, *exemplum*. Takva lažna sekularna impostacija znanja i vještina može se odčitati u PV čak i iz jedinoga znanstvenog diskurzivnog polja koje ima protoprosvjetiteljske tendencije, onoga agronomskog. Iako je to polje gotovo endemsko u pristupu i shvaćanju znanosti u PV te se približava idućoj racionalnoj i sekulariziranoj znanstvenoj nadpredodžbi, čak je i ono instrumentalizirano kao označitelj ispod čije se kože krije vjerska ili odgojna, moralna pouka. Donekle je drukčiji slučaj s politološkom podpredodžbom u PV. U njoj se politološki znanstveni diskurs u dijelovima koji su okrenuti sekulariziranoj političkoj propedeutici primiće racionalnoj znanstvenoj nadpredodžbi. Međutim, ti dijelovi zapremaju zanemarivo mali tekstualni prostor. No, ono što problematizira i te dijelove, to je njihova ideološkičnost. Politološki je diskurs osobito impregniran ideološkim inkodacijama. Drugi je zaključak koji vrijedi za znanstvenu sliku svijeta u PV da je ona u potpunosti ideološka i uvjetovana sociokulturnim miljeom autora PV. Autorski glas u tekstu uspijeva u znanstvenim diskursima prenijeti sve ideološke mikropredodžbe eksplicitnog autora: katoličku, protuosmansku, katoličkoreformsku, splitsku, dalmatinsku, mletačku, slavensku i aristokratsku. Također, znanstveni diskursi u PV skloni su mitskom, neprovjerenom, diseminirajućem tipu govora, što

³¹ *Na načine moje tihe.* (Kavanjin 1913: VIII, 176)

nije uzrokovano isključivo literarnom fakturom teksta. Takav je postupak razvidan u trima prikazanim polemikama, ali je najeksplicitniji u historiografskom diskursu.

Općenito se može zaključiti da je znanstvena nadpredodžba u PV bliska srednjovjekovnoj znanstvenoj nadpredodžbi i njezinoj kontinuenti u ranom novovjekovlju te da je, izuzevši neznatne enklave agronomske i politološke propedeutike, praktički u cjelini suprotstavljena novoj racionalnoj sekulariziranoj nadpredodžbi koja će primat uspostaviti stotinjak godina po Kavanjinovu životu.

6. ZAKLJUČAK

Na kraju preostaje još samo sumirati sve zaključke ovoga rada: (1) Preko koncepata znanstvenih nadpredodžbi i podpredodžbi uspostavljeni su nacrti srednjovjekovne i ambivalentne ranonovovjekovne znanstvene nadpredodžbe. Srednjovjekovna je znanstvena nadpredodžba utemeljena u kršćanskom učenju, balansira između crkvenih i biblijskih te antičkih autoriteta, težište stavlja na poučavanje, a ne proizvodnju znanja, diskurzivno je većinom monolitna, koristi se mitskim potencijalom te ne skriva svoje ideološke namjere. Ranonovovjekovna se znanstvena nadpredodžba cijepa na dvije grane. Jedna je grana nastaviteljica medievalne znanstvene svijesti, i još uvijek je prevladavajuća. Iz te se grane pak mora izuzeti historiografska podpredodžba koja dominira u svom polju, ali je pripadna onoj drugoj, još uvijek nedominantnoj, grani znanstvene nadpredodžbe, koja je sve zastupljenija i temelji se na racionalizmu i sekularitetu. (2) Pomoću koncepata ideoloških razina, nadpredodžbe, podpredodžbe i mikropredodžbe, iz sedamnaestostoljetnog je kulturnopovijesnog odsječka Dalmacije te, unutar njega, i iz ličnosti autora PV iscrpljen sljedeći ideološki agregat: (a) U Dalmaciji su dominantne katolička i protuosmanska ideološka nadpredodžba, a izražena je i slavenska ideološka nadpredodžba. Od ideoloških podpredodžbi prevladavaju katoličkoreformska, (pro)mletačka, dalmatinsko-slavenska ili protumletačka te aristokratske, građanske ili pučke. (b) U ličnosti autora PV premrežene su katolička, protuosmanska, katoličkoreformska, splitska, dalmatinska, mletačka, slavenska, aristokratska te, osobita, protubračka ideološka mikropredodžba. (3) PV je po svojoj intenciji i u većem dijelu svoje izvedenosti književni tekst, što znači da se sva diskurzivno posredovana znanja i vještine mogu očitavati tek sekundarno i uz rezervu. (4) PV je prema žanrovskom sustavu svoga vremena unikatan tekst, koji je u radu *ad hoc* prozvan transgeneričkim tekstom, jer nije svediv ni na jednu izdvojenu generičku odrednicu, premda je najviše uzajmio od žanrova religiozne poeme i epa. (5) Osnovna je funkcija PV didaktička. Ona se dijeli na neskriveno vjersko i moralno poučavanje te skriveno vjersko i moralno poučavanje ili na srednjem vijeku bazirano enciklopedijsko poučavanje. Tek je izuzetak od tog prosedeaa agronomska propedeutika koja naginje protoprosvjetiteljskim tendencijama kakve nagovještavaju Relkovićeve *Satira*. (6) Znanstvena je nadpredodžba u PV kondicionirana katoličkim učenjem i katoličkom egzegezom *Biblije* te ideologijom autora, proizašlom iz sociokulturnog miljea u kojem se formirao. U znanstvenim iskazima potvrđene su sve ideološke mikropredodžbe navedene u zaključku 2b. (Re)konstruirana je znanstvena nadpredodžba iz PV gotovo podudarna s medievalnom znanstvenom nadpredodžbom i

njezinom mlađom ranonovovjekovnom kćeri. Izdvojena je tek poneka agronomska i politološka znanstveno-propedeutička stavka, korespondentna novoj buntovnoj znanstvenoj nadpredodžbi.

7. POPIS LITERATURE

7. 1. Primarna literatura

Kavanjin, Jerolim. 1913. *Povijest vandelska*. Zagreb: SPH. Knjiga 22.

7. 2. Sekundarna literatura

Althusser, Louis. „Ideologija i ideološki aparati države“. U: *Proturječja suvremenog obrazovanja*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine. 1986: 119-139.

Antoljak, Stjepan. 2004. *Hrvatska historiografija*. 2. izdanje. Zagreb: Matica hrvatska.

Aranza, Josip. „Jerolim Kavanjin“. U: Jerolim Kavanjin. *Povijest vandelska*. Zagreb: SPH. Knjiga 22. 1913: 1-38.

Bazala, Vladimir. 1978. *Pregled hrvatske znanstvene baštine*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Blažević, Zrinka. 2008. *Ilirizam prije ilirizma*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

Božić-Bužančić, Danica. 1982. *Privatni i društveni život Splita u osamnaestom stoljeću*. Zagreb: Školska knjiga.

Curtius, Ernst Robert. 1998. *Europska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. 2. izdanje. Zagreb: Naprijed.

Dadić, Žarko. 1982. *Povijest egzaktih znanosti u Hrvata*. Knjiga 1. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

Dadić, Žarko. 1994. *Hrvati i egzaktne znanosti u osvitu novovjekovlja*. Zagreb: Naprijed.

Van Dijk, Teun A. 2006. *Ideologija. Multidisciplinarni pristup*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.

Divnić, Franjo. 1986. *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*. Split: Književni krug Split.

Dukić, Davor. „Jerolim Kavanjin kao primjer kompleksnog dalmatinskog identiteta u ranom novovjekovlju“. U: *Tematološki ogledi*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. 2008: 57-64.

- Dukić, Davor. „Suvremeni ratovi u dalmatinskoj književnoj kulturi 17. i 18. stoljeća“. U: *Tematološki ogledi*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. 2008: 31-56.
- Eagleton, Terry. 1978. *Criticism and Ideology. A Study in Marxist Literary Theory*. London. New York: Verso.
- Eagleton, Terry. 1991. *Ideology. An Introduction*. London. New York: Verso.
- Eisenstein, Elizabeth L. 2005. *The Printing Revolution in Early Modern Europe*. Cambridge University Press.
- Fališevac, Dunja. „Hrvatska epika u doba baroka“. U: *Kaliopin vrt*. Split: Književni krug. 1997: 91-126.
- Fališevac, Dunja. „Tasso i hrvatski ep“. U: *Kaliopin vrt*. Split: Književni krug. 1997: 161-175.
- Fališevac, Dunja. „Žanrovi hrvatske narativne književnosti u stihu“. U: *Kaliopin vrt*. Split: Književni krug. 1997: 7-27.
- Fališevac, Dunja. „Filip Grabovac u kontekstu protureformacije i katoličke obnove“. U: *Fra Filip Grabovac u kontekstu hrvatske kulture*. Ur. Neven Strukan. Vrlika: Poglavarstvo grada Vrlike, Matica hrvatska Vrlika, Matica hrvatska Sinj. 1998: 47-60.
- Fališevac, Dunja. „Konzervativizam i tradicionalizam Grabovčeva *Cvita razgovora*“. U: *Kaliopin vrt II*. Split: Književni krug. 2003: 107-118.
- Fališevac, Dunja. „Gundulićev *Osman* kao epski model hrvatskoj epici 17. i 18. stoljeća“. U: *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*. 2. prošireno izdanje. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. 2007: 229-243.
- Feyerabend, Paul. 1987. *Protiv metode*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Foucault, Michel. 2002. *Riječi i stvari*. Zagreb: Golden marketing.
- Ivić, Nenad. 1992. *Domišljanje prošlosti*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Jedin, Hubert. 1997. *Crkveni sabori. Kratka povijest*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Jedin, Hubert (ur). 2004. *Velika povijest Crkve*. Sv. 4. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Kalanj, Rade. 2010. *Ideologija, utopija, moć*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Kavanjin, Jerolim. „Podsjetnik i uputstva, koja ja, doktor Jerolim Kavanjin, ostavljam svojim baštinicima i onima koji će, ako ovih ne bude, naslijediti moju skromnu ostavštinu“. S talijanskog prevele: Ita Kovač i Danijela Božičnik. U: *Mogućnosti*. LXII, 10-12. Split: Književni krug. 2015: 17-34.

Kečkemet, Duško. „Franjo Difić i njegova 'Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji'“. U: Franjo Difić. *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*. Split: Književni krug Split. 1986: 7-52.

Kravar, Zoran. „Jerolima Kavanjina *Povijest vandjelska* kao umjetničko djelo“. U: *Studije o hrvatskom književnom baroku*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske. 1975: 7-102.

Kuhn, Thomas S. 2002. *Struktura znanstvenih revolucija*. 2. izdanje. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Le Goff, Jacques. 1993. *Srednjovjekovni imaginarij*. Zagreb: Antibarbarus.

Le Goff, Jacques. 1998. *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*. Zagreb: Golden marketing.

Le Goff, Jacques. 2009. *Intelektualci u srednjem vijeku*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

Le Goff, Jacques. 2011. *Za jedan drugi srednji vijek. Vrijeme, rad i kultura na Zapadu*. Zagreb: Antibarbarus.

Lelas, Jasmina. 2000. *Teorija razvoja znanosti*. Zagreb: ArTresor naklada.

Lelas, Srđan. 1990. *Promišljanje znanosti*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.

Lelas, Srđan, Vukelja, Tihomir. 1996. *Filozofija znanosti*. Zagreb: Školska knjiga.

Mannheim, Karl. 2007. *Ideologija i utopija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. Hrvatsko sociološko društvo.

Marx, Karl, Engels, Friedrich. 1964. *Nemačka ideologija*. Knjiga I. Beograd: Kultura.

Matić, Tomo. 1970. *Iz hrvatske književne baštine*. Zagreb-Slavonska Požega: Matica hrvatska.

Novak, Grga. 1961. *Povijest Splita*. Knjiga II. Split: Matica hrvatska.

Pavličić, Pavao. „Jerolim Kavanjin“. U: *Epika granice*. Zagreb: Školska knjiga. 2007: 285-335.

Scherzer, Ivan. „J. Kavanjina 'Bogatstvo i uboštvo'“. U: *Nastavni vjesnik*. VII/1899: 1-11.

Vrandečić, Josip. „Regio maritima: Dalmacija i Dubrovnik u ranome novom vijeku (1420.-1707.)“. U: Josip Vrandečić, Miroslav Bertosa. *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku*. Zagreb: Leykam International. 2007: 9-79.

8. SAŽETAK

U ovom su se radu analizirale odabrane različite literarno posredovane znanstvene strukture detektirane u djelu *Povijest vandelska* Jerolima Kavanjina. One su većinom iskazane u obliku didaktički i propedeutički impostiranih znanja i vještina. U prvom dijelu rada postavljen je dvostruki teorijski okvir koji se sastoji od metaznanstvenoga sociokulturnog i povijesnog pristupa (Kuhn, Foucault) te ideološkoteorijskog pristupa (van Dijk, Eagleton, Mannheim, Althusser). U drugom se dijelu rada pokušala ocrtati ideološka slika svijeta koja postoji u kratko prikazanoj kulturnoj povijesti 17. stoljeća u Dalmaciji te, unutar nje, i u личности autora *Povijesti vandelske*. Treći i središnji dio rada, nakon poetološkog opisa teksta, bavio se prikazom i modalitetima prikaza selektiranoga znanstvenog materijala. Na temelju takve obrade pokušalo se okvirno (re)konstruirati znanstvenu sliku svijeta u *Povijesti vandelskoj* te se u skladu s njom postavila teza (1) o kulturnoj i ideološkoj uvjetovanosti takve znanstvene slike svijeta te (2) o njezinu pozicioniranju na međašu srednjovjekovne i, iz srednjovjekovne znanstvene svijesti proistekle, dezintegrirajuće ranonovovjekovne znanstvene slike svijeta.

Ključne riječi: znanost, ideologija, didaktika, srednji vijek, *Povijest vandelska*; science, ideology, didactics, the Middle Ages, *Povijest vandelska*